

HZ. MUSA’NIN BÂTİNİ İLİMLE KARŞILAŞMASI VEYA HIZIR KISSASI

Resul ŞAHİN¹, Yüksel ARSLANTAŞ²

Geliş:23.09.2022 / Kabul: 23.11.2022

Öz

Kur’an’da yer alan Musa Peygamber ve Hızır kıssası Tevrat’ta geçmemektedir. Bu nedenle Batılı araştırmacılar tarafından, Kur’an’daki bu kıssanın, bazı kültür havzalarına ait efsanelerden etkilenmiş olduğu iddia edilmiş ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Fakat ileri sürdükleri efsaneler ile Kur’an’da geçen kıssanın benzerliği yoktur. Zira iddia ettikleri mitolojide politeizm inancı, Kur’an’daki kıssada ise tevhit inancı hâkim durumdadır. Kur’an’da Hz. Musa’nın peygamber olduğu açıkça belirtilmiş, Hz. Hızır’ın peygamberliğine dair işaretler verilmiştir. Peygamber olmadığı görüşünü kabul etsek dahi salih bir kişi olduğu açık olarak beyan edilmiştir. Müslüman âlimler ise, Hz. Hızır’ın kimliği, peygamber mi, yoksa veli mi olduğu, ölümsüz olup olmadığı konularında ihtilaf etmişlerdir. Makalemizde, gerek Tevrat’ta yer almamasının sebeplerini ve gerekse İslam âlimlerinin ihtilaf ettiği konuları açıklamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Musa, Hızır, peygamber, gemi, gulam (çocuk).

THE ENCOUNTER OF PROPHET MOSES WITH THE INTERNAL SCIENCE OR KHIDR PARABLE

Abstract

The story of Prophet Moses and Khidr in the Qur’an is not mentioned in the Torah. For this reason, it has been claimed by Western researchers that this story in the Qur’an was influenced by the legends of some cultural basins and comparisons were made. But there is no similarity between the legends they put forward and the story in the Qur’an. Because in the mythology they claim, the belief of polytheism is dominant, and in the story of the Qur’an, the belief of tevhid is dominant. In the Qur’an, Hz. It is clearly stated that Moses is a prophet, Hz. Signs of Khidr's prophecy are given. Even if we accept the view that he is not a prophet, it is clearly stated that he is a righteous person. Muslim scholars, on the other hand, they disagreed on the identity of Khidr, whether he was a prophet or a saint, and whether he was immortal. In our article, we will try to explain the reasons why it is not included in the Torah and the issues on which Islamic scholars disagree.

Keywords: Moses, Khidr, prophet, ship, gulam (child).

Giriş

Kitab-ı Mukaddes’te bahsedilmeyen Musa (as) ve Hızır kıssası sadece Kur’an-ı Kerim’de geçmektedir. Bu nedenle başta müsteşrikler (oryantalistler) olmak üzere Batılı birçok araştırmacı tarafından tenkit edilmiş ve Kur’an’daki bu kıssanın, bazı eski kültür çevrelerindeki efsanelerden etkilendiği iddia edilmiştir. Ancak ileri sürdükleri iddiaların, Kur’an’daki kıssaya değil, halk arasında efsaneleşen Hızır hikâyesine benzediği görülmektedir.

Bu çalışmada, yapılan bu tenkitlere ve onlara karşı yapılan itirazlara yer vereceğimiz gibi, İslam âlimleri tarafından Hızır (as)’ın kimliği, yaşadığı dönem, peygamber olup olmadığı, ölümsüz olup olmadığı gibi hususları inceleyeceğiz. Ayrıca Kur’an’da Hz. Musa ile arkadaşlığı döneminde yaptığı üç önemli olayın mahiyetiyle ilgili müfessirlerin görüşlerine yer verip kendi düşüncemizi de belirteceğiz. Fakat bu ana konulara geçmeden önce Kur’an’daki kıssaların amacı, Hz. Musa’nın soyu, doğduğu yer ve yaşadığı dönemle ilgili kısa da olsa bilgi vermenin gerekli olduğunu düşünmekteyiz.

Kıssa kelimesinin Anlamı ve Kur’an’da Kıssaların Amacı

Musa (as) ve Hz. Hızır kıssasına geçmeden önce “kıssa” kelimesinin anlamı ve Kur’an’daki kıssaların amacı hakkında kısa bilgi vermenin faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Kıssa (Çoğulu Kasas): Kelimenin kökü “Kassa” fiildir. Sözlükte, izi takip etmek, iz sürmek, haberlerin birbirini takip etmesi (İsfehani, s. 404), saç, yün ve tüy gibi şeyleri kırmak, saçı perçeminden kesmek, anlatmak, hikâye etmek (Zemahşeri, 1985, s. 257) gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise, Kur’an’da

¹ Dr., resulsahin56@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5955-1304.

² Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, yarslantas@firat.edu.tr, ORCID: 0000 0001 9204 3224.

peygamberler ve geçmiş ümmetlerle ilgili anlatılan olaylara denilmektedir. Yine Kur'an'da, bu anlamda "nebe" (haber verme), haber, hikmet" gibi kelimeler de kullanılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in ana teması, tevhit inancını yerleştirmek ve insanların iki cihandaki huzur ve saadetini temin etmektir. Âlimlerden gelen değişik görüşlere göre, Kur'an'ın dörtte biri ile dörtte üçü oranında bir yekûn tutan kıssalar da bu amaca hizmet için anlatılmıştır. Yoksa ne bir olayı hikâye veya destansı bir tarzda aktarmak, ne de o olayı tarih bilimi gibi ele alıp kronolojik sırayla, yer, zaman ve şahıs belirterek anlatmaktır.

Kur'an'da anlatılan kıssaların ana amacının bu olması, onda başka amaçların olmadığı anlamına gelmez. Aksine bu temel amacının yanında birçok amacı daha vardır. Bunlardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

Kıssalar, vahiy ve peygamberliği ispat, hak ve batıl mücadelesi, insanın Allah'la ve insanın insanla olan ilişkilerinin nasıl olması gerektiği, ibret ve nasihat, Allah'a isyandan sakınma, rızasına teşvik gibi ana konuları ifade eder. Bunun yanında, peygamberlerin getirdiği dinlerin temel inanç esasları bakımından aynı olduğu, ilahi kudretin görüldüğü yerler, Peygamberimiz (sav) ve müminleri teselli edip kalplerini tatmin, hayır ve şer, sabır, ceza, şükür, nankörlük gibi daha nice ahlaki hedefleri içine alan bir ifade tarzı olmuştur (Seyyid Kutup, 1969, s. 221). İsmail Cerrahoğlu "Kur'an okuyanların, onda insanları ikaz eden çok sayıda kıssanın olduğunu görürler. Bu kıssalardan maksat, insanları uyarmak ve evrensel mahiyette ahlaki bir ders vermektir. Bu bakımdan, kıssalara belli bir olay rengi veren kişi ve yer isimlerini, çeşitli teferruatı vermeyerek, bu gayesini gerçekleştirmeye çalışır" demektedir (Cerrahoğlu, 1973, s. 86). Tabbara, Dr. Philip'den şunları nakletmektedir: "Kur'an bu kıssaları vermekle, aklen ibretli misaller sunmuş, mücerret bir hikâye olarak değildir. Bilakis okuyucu ve dinleyiciyi yüksek bir gayeye, güzel bir öğüde ulaştırmak için vermiştir. Yüce Allah bu kıssalarla, ezelden beri, doğru olanları, iyi davrananları mükâfatlandırıldığını, kötülere de kötülüklerinden dolayı cezalandırıldığını bize açıkça belirtmiştir" (Tabbara, tarihsiz, s. 63).

Kıssa kelimesinin sözlük ve terim anlamı ile Kur'an'da kıssaların anlatılma amacı hakkındaki bu kıssa bilgidен sonra Hz. Musa'nın soyundan ve yaşadığı dönemden bahsetmek gerekir. Böylece Hz. Musa ve Hz. Hızır'ın karşılaştığı zaman dilimi de ortaya çıkmış olur.

Musa (as)'ın Soy, Doğum Yeri ve Yaşadığı Dönem

"Musa" Kelimesinin Menşei

"Musa" kelimesinin İbranice mi, yoksa Kıptice mi olduğu hususu tartışmalı olduğu gibi, anlamı konusunda da ihtilaf edilmiştir. Taberi, "bize gelen bilgiye göre Kıpticede "mu" su, "sa" da ağaç demek olan iki kelimedен oluşmaktadır. Bu isimlendirme de, annesinin onu bir sandığa koyup Nil Nehri'ne atması ve dalgaların onu Firavun'un sarayının yakınındaki ağaçların arasına sürüklemesi, Firavun'un karısı Asiye'nin cariyelerinin onu bulup saraya götürmesi sebebiyle olduğunu" söylemektedir (Taberi, 1995, s. 60; Makdisi, Tarihsiz, C. 3, s. 84). Arap dilcileri de bu kelimenin menşei tartışmışlardır. Kelimenin aslını İbranicedeki su anlamındaki "mu" ve ağaç anlamındaki "şa"dan oluşan "Moşa" olduğu, su ve ağacın yanında bir sandıkta bulunduğu için Musa'ya bu adın verildiği belirtilmiştir. Cahiliye döneminde bu ad kullanılmıyordu, İslam'dan sonra daha çok kullanılmıştır (El- Cevaliki, 1990, s. 567-568'den naklen Ö. Faruk Harman, 2006, s. 207-208).

Ö. Faruk Harman bu konuda şunları kaydeder: "Musa adının İbranicedeki karşılığı "Moşeh" olup kelimenin menşei tartışmalıdır. Tevrat'ta nakledildiğine göre Firavun'un kızı onu sudan çıkardığı için kendisine bu adı vermiştir (Tevrat Çıkış: 2/10). Buna göre "moşeh" kelimesi İbranicede "çekip çıkarmak" anlamına gelen "MŞH"den gelmektedir. Bu durumda kelimenin "Maşhi" şeklinde kullanılması gerekir ki bu takdirde "moşe" kelimesindeki "o" harfi izah etmek mümkün olmamaktadır. Ayrıca "moşeh" in geçişli hali "kurtarıcı" anlamına gelmektedir. Öte yandan Firavun'un kızı İbranice konuşmadığından "musa" kelimesine Tevrat'ta belirtilen anlamı veremez; dolayısıyla söz konusu türetme doğru kabul edilemez. Ram Şamra tabletlerinde "M(W)Ş" kelimesiyle alakalı olabileceği söylenmişse de, araştırmacıların çoğu kelimenin Mısır kökenli olduğuna kaniler" (Ö. Faruk Harman, 2006, s. 207).

Bizce de, kelimenin aslı Kıpticedir. Su ve ağaçların olduğu bir yerde bulunması sebebiyle bu adla anılması muhtemeldir. İbranice olması pek mümkün görülüyor. Çünkü hizmetçilerin buldukları sandığı alıp götürdükleri, Tevrat'a göre firavunun kızı, Kur'an'a göre firavunun hanımı İbranice

konuşmazdı ki, böyle bir isim koysun. Kaldı ki, firavun İsrailoğullarına karşı acımasız olup işkence ve kötülüğün her çeşidini yapıyor, erkek çocuklarını öldürüyordu. Zaten Musa'nın annesi çocuğunu Firavun'un katlinden kurtarmak için, Allah'tan gelen ilhamla bir sanduka içinde Nil'e bırakmıştı. Böyle bir atmosferin hâkim olduğu sarayda İbranice bir ismin verilmesi mümkün değildir.

Musa (as)'ın Soy ve Yaşadığı Dönem

Musa (as), Hz. Yakub'un soyundan gelen on iki oğlundan biri olan Levi soyundandır. Onun soy ağacı, Tevrat ve İslamî kaynaklarda aynıdır. Aradaki bazı farklılıkları, İbranice ile Arapça arasındaki telaffuz farklılıkları olarak düşünmek gerekir.

İslamî kaynaklarda Hz. Musa'nın soyu: İbrahim oğlu İshak oğlu Yakub oğlu Levi oğlu Kahes oğlu Yeshur oğlu İmran oğlu Musa olarak belirtilmektedir (Müslim b. Kuteybe, 1992, s. 43; Taberi, *Tefsiri*, C. 2, 1995, s. 61; İbnu'l-Esir, 1987, s. 130). Tarihçi Mes'udi aynı şecereyi verir ama arada Yeshur yoktur. Yani İmran'ı Kahes'in oğlu olarak verir (Mes'udi, 1997, s. 58).

Tevrat'a göre Hz. Musa'nın soyu şöyledir: Yakub oğlu Levi oğlu Kehat (Kohat) oğlu Amram oğlu Musa'dır. Yishar ise Kehat'ın oğlu olup Amram'ın kardeşidir (Tevrat, Çıkış: 6/16-21). Musa (as)'ın annesi de Levi boyundan olup adı Yuhabid (Yuhabiz), başka bir görüşe göre ise Anahsd'dir (Bkz. Kasas: 27-28). İmran'ın üç çocuğu olmuştur. En büyüğü Meryem, ikincisi Hz. Harun, üçüncüsü ise Hz. Musa'dır. Hz. Harun, Hz. Musa'dan üç yaş büyüktür (Taberi, C. 2, 1997, s. 542).

Hz. Musa'nın Mısır'da doğduğu ve doğumundan bir müddet sonra, annesinin onu, firavunun katlinden korumak için bir sanduka içinde Nil'e bıraktığı ve bu sandukanın Firavun sarayındaki hizmetçiler tarafından bulunup saraya götürüldüğü konusunda görüş birliği vardır.

Tevrat'ta iki firavundan bahsedilir. Biri Hz. Musa'nın doğduğu dönemde başta olan, yani İsrailoğullarına zulmeden firavun, diğeri de İsrailoğullarının Hz. Musa liderliğinde Mısır'dan çıkışına müsaade etmeyen ve denizde boğularak helak olan firavundur. Kur'an-ı Kerim'de sadece firavun şeklinde geçer. Bunun aynı kişi mi, yoksa ayrı ayrı kişiler mi olduğundan bahsedilmez. Çünkü Kur'an kişilere değil zihniyete dikkat çekmektedir. İkisi de ilahlık iddiasındadır ve ikisi de zalimdir. Fakat birçok Müslüman ve Batılı araştırmacılar Tevrat'taki bilgilere dayanarak iki firavundan bahsetmektedirler. Şöyle ki:

Pitom ve Ramses şehirleri Firavun için inşa edilmiştir. Bu iki şehrin muhtemelen II. Ramses zamanında inşa edilmiştir. Eğer bu doğru ise, Hz. Musa doğduğunda tahtta II. Ramses bulunmaktadır (Ömer Faruk Harman, 2006, s.119; Mevdudi,1986, s. 69/85 nolu dipnot). Ancak İsrailoğullarına takibat ve baskının, II. Ramses'in babası I. Seti döneminde başladığı tahmin edilmektedir. Eski Ahit'te, Hz. Musa'nın mücadele ettiği firavun ile daha önceki dönemin firavununun farklı olduğunu belirtmektedir. Mücadele ettiği firavun olan II. Ramses'in oğlu Meneftah (Menephtah, Mineftah)'ın, suda boğulan firavun olması muhtemeldir (Ömer Faruk Harman, 2006, s.119). Mevdudi, "günümüz araştırmacıları, İsrailoğullarına baskı yapan M.Ö. 1292-1225 yılları arasında Mısır'da hüküm süren II. Ramses, diğeri de oğlu Mineftah'tır. Fakat İbrani takvimine göre Hz. Musa'nın vefatı M.Ö. 1272 senesi düşünülmüş olduğundan bu tarihler kesinlik arz etmez. Dolayısıyla bunlar birer tarihî tahmindir. Çünkü İsrail, Mısır ve Hıristiyan takvimlerinin tarihini uzlaştırmak çok zordur" demektedir (Mevdudi,1986, s. 69, 85 nolu dipnot).

Neccar da, bu iki firavunun II. Ramses ile oğlu Meneftah olduğunu söyler. Bu iddiasını takviye babından Kahire Müzesi'ndeki bir levhanın üzerindeki şu bilgilerden bahseder: "*Bilgin Flenders Betry'in bulunduğu, granitten ve yüksekliği 3,14 metre ve iki tarafı nakışlı olan ikiyüzlü bir levhanın (Müze'de 599 no ile kayıtlı), bir yüzünde 18. Sülaleden III. Amonhatb'in Amon mabedi için yaptıkları yazılıdır. Diğer yüzü ise, 19. Sülaleden olan II. Ramses'in oğlu Meneftah'ın için kullanılmıştır. Onda, İsrailoğullarıyla ilgili metin harfi harfine şöyledir: "İsrailoğulları silindi, onların çocuğu kalmadı". Bu, eski eserlerde İsrailoğullarının ilk kez zikredildiği resmi metindir. Bu taş Teb el-Oksor'da bulundu. Bu taş, Meneftah'ın yaptırdığı gibi görünmüyor. Görünen o ki, Meneftah'ın kâhinleri onun namını yüceltmek ve onun beklenmeyen ölümü nedeniyle ebedi kılmak için bunu yazmışlardır. Aynı zamanda bunu yaparak İsrailoğullarını, Mısır halkı önünde hakir düşürmeyi amaçlamışlardır. Meneftah'ın cesedi şu an Kahire Müzesi'ndedir. Bu da, Kur'an'ın "İşte bugün senin cesedini kurtaracağız ki, senden sonra gelenler için bir ibret olsun"(Yunus Suresi 92)! Ayetini teyit etmiştir. Bu ceset Oksor'da II. Amonhatb kabrinde diğer cesetlerle bulundu. Anlaşılan o ki, Meneftah'ın, diğer firavunlar için hazırlanan kabirleri gibi*

hazırlanmış bir kabri yoktu. Çünkü onun ölümü beklenmiyordu ki, ona özel bir kabir hazırlanmış olsun” (Abdulvahap Neccar, Tarihsiz, s. 278-279). İsrailoğulları, Hz. Yusuf'un Mısır hazine bakanı olduğu dönemde, Hz. Yakub, oğulları ve torunlarıyla birlikte yetmiş küsur kişi olarak gelip Mısır'a yerleşmişlerdir. Bu dönem Hiksoslar dönemi olup yaklaşık M.Ö. 1600'lerdir. İsrailoğullarının Hz. Musa liderliğinde Mısır'dan çıkışının bundan 3200 yıl önce olduğunu, yani M.Ö. 1200'lü yıllarda Filistin'e göç ettiklerini, gerek Mısır kaynaklarından ve gerekse Tevrat'tan öğreniyoruz. Bu da II. Ramses zamanında (M.Ö.1301-1236) olmuştur demekteler (Ekrem Memiş-Cemil Bülbül,, 2019, s. 121, 129). Maurice Bucaille de, yaptığı değerlendirme sonucunda şunları söyler: “Her ne olursa olsun Tevrat'a göre II. Ramses devrinde İbraniler, hiyeroglif metinlere göre Apirular, Firavun tarafından emredilmiş olan büyük işlerde çalıştırılmaktadırlar ve buna mahkûmların çalıştırıldığı işler de denebilir. II. Ramses'in İsrailoğullarına baskı ve zulüm yapan firavun olduğunda hiç şüphe yoktur. Çünkü Tevrat'ın çıkış kitabında adları geçen Ramses ve Pitom şehirleri, Nil deltasının doğu kesiminde bulunmaktadır. Aralarında yaklaşık 25 km. bulunan bugünkü Tanis ile Kantir şehirleri, bu eski yerleşim merkezlerinin karşılığıdır. II. Ramses'in kurduğu kuzey başkenti buradaydı. Öyleyse zulüm ve baskı yapan II. Ramses'tir. Musa bu dönemde dünyaya gelmiştir” (Maurice Bucaille, 1979, s. 358-359). Yine Bucaille şunları der: “II. Ramses'in yerine geçen Menephtah, Musa'nın çıkışı sırasındaki firavundu görüşü çok eski tarihten beri kabul edilmiştir. Nitekim ünlü Mısır tarihi bilgini Maspero 1900 yılında yayınladığı “Kahire Müzesi Ziyaretçi Klavuzu” kitabında, Menephtah, İskenderiye kaynaklı bir rivayete göre çıkış firavunudur ve Kızıldeniz'de helak olan da odur demektedir” (Maurice Bucaille, 1979, s. 361, 363). Güngör Karauğuz da, “Musa (as)'ın yaşadığı dönem 19. Hanedan dönemini kapsamış olmalı. Muhtemelen çocukluk ve gençlik yıllarındaki olaylar Horemheb (M.Ö. 1348-1320), I. Ramses, I. Seti zamanında yaşanmış olmalıdır. Birini öldürmesi ve Medyen'e kaçışı muhtemelen I. Seti'nin hükümranlık yıllarını (İ.Ö. 1318-1304) kapsamıştır. Musa'nın mücadele ettiği firavunun ise II. Ramses olmalıdır” demektedir (Güngör Karauğuz, 2017, s. 214).

Birbirinden farklı olan bu görüşleri değerlendirdiğimizde, biz de denizde boğulan firavunun Menephtah olduğunu ileri süren görüşe katılmaktayız. Çünkü Ramses ve Pitom şehirlerinin II. Ramses döneminde yapıldığı, Tevrat'ta geçtiği gibi birçok araştırmacı tarafından da kabul edilmektedir. Buna göre Hz. Musa II. Ramses zamanında doğmuştur. Yine gerek Tevrat ve gerekse araştırmacıların birçoğu Hz. Musa'nın iki firavun döneminde yaşadığını söylemektedirler. Bu durumda İsrailoğullarının Mısır'dan çıkış zamanında II. Ramses'in tahtta olmaması gerekirdi. Eğer tahtta onun olduğunu kabul edersek, o zaman Hz. Musa'nın iki firavunla değil, tek firavunla karşılaştığını kabullenmek gerekir. Oysa iki ayrı firavunun olduğu genel kabul görmüştür. Hal böyle olunca çıkış dönemindeki firavunun II. Ramses'in oğlu Menephtah olması gerekir. Zaten II. Ramses hayatta iken oğlunu yönetime ortak etmişti. Ayrıca gerek Kahire Müzesi'nde 599 no ile kayıtlı granit levha üzerindeki Menephtah ile ilgili yazılan yazı ve gerekse Maspero'nun “Kahire Müzesi Ziyaretçi Kılavuzu” adlı eserinde İskenderiye kaynaklı naklettiği rivayet, çıkış dönemi ve denizde boğulan firavunun Menephtah olduğuna işaret emektedir. Ancak yine de kesin olarak Menephtah, II. Ramses veya bir başka firavun idi demek mümkün değildir. Çünkü günümüze kadar kesin bir kanıt elde edilememiştir.

Hz. Hızır'ın Kimliği, Peygamber Olup Olmadığı ve Yaşayıp Yaşamadığı

İslam âlimleri, Hz. Musa'nın kendisiyle arkadaşlık ettiği kişinin kimliği, peygamber mi ya da veli mi olduğu; hala yaşayıp yaşamadığı konularında ihtilaf etmişlerdir.

Hz. Hızır'ın Kimliği

Kur'an'da Hızır veya başka bir isim geçmez. Sadece “kullarımızdan biri” olarak belirtilir. Fakat İslam âlimlerinin çoğunluğunun görüşü, bu zatın Hz. Hızır olduğu şeklindedir. Arapça kaynaklarda Hadr (Hadr, Hıdr) şeklinde yer alan ve Arapça menşeli olduğu kabul edilen kelime Türkçede Hızır ve Hıdır³ biçiminde kullanılmaktadır (İlyas Çelebi,1998, s. 406).

Bazı şarkiyatçılar (oryantalistler), “Hızır kelimesi Arapça asıllı olmayıp Gılgamış Destanı'nda yer alan Gılgamış'ın atası Hasistra veya Hasisatra'nın Arapçalaşmış şeklidir” demişlerdir. Bazıları da, Hızır ismin İskender efsanesine benzeyen Glaukos (yeşil) masalı ile alakalı olduğunu; bu efsanenin Arapçaya

³ Arapçadaki “dat” harfi Türkçede bazen “z”, bazen de “d” olarak telaffuz edilmektedir, “darp” ve zapt” kelimelerinde olduğu gibi. Hıdır veya Hızır, “dat” harfinin bu iki telaffuzundan kaynaklanmaktadır (Yazarların notu).

uyarlanırken Hızır şeklinde tercüme edildiğini söylemişlerdir (İlyas Çelebi, 1998, s. 406). A. J. Wensinck de, İslam Ansiklopedisi için yazdığı “Hızır” maddesinde, Kur’an’da geçen Hızır kıssasının, Gılgamış Destanı, İskender Hikâyesi ve Yahudi efsanesi İlyas ile Haham Yaşua ben Levi’nin birlikte seyahatinden alındığını iddia edip karşılaştırmalar yapmıştır. Bu maddenin Türkçe tercümesi sonunda, “bu maddedeki Yahudi efsaneleri ile Kur’an ifadeleri arasındaki mukayese, Batılı müsteşriklerin düşüncelerinden ibarettir. İmzası üzere aynen tercüme edilmiştir” denilerek yapılan karşılaştırmaların taraflı olduğuna işaret edilmiştir (A. J. Wensinck, 1978, s. 458 ve devamı).

H. Karaman vd. de, “bazı müsteşrikler, Kur’an’daki bu kıssanın bahsedilen üç efsaneden kaynaklandığını iddia etmişlerdir. Ancak bu efsanelerdeki şahsiyet Hz. Hızır’a değil, halk arasındaki Hızır’a benzemektedir. Ayrıca ne Kur’an’da ve ne de sahih hadislerde Hızır’ın ölümsüz olduğuna dair en küçük bir işaret dahi yoktur” demektedirler (Hayrettin Karaman ve diğerleri, 2008, s.572). Zaten Batılı oryantalistlerin bir kısmı, Kitab-ı Mukaddes’te olmayıp da Kur’an-ı Kerim’de değinilen kıssalar konusunda hep böyle taraflı davranmaktadır. Oysa Tevrat’ın değiştirildiğini, birçok ekleme ve çıkarma yapıldığını, Tevrat’ın İbranice orijinal nüshasının bugüne kadar bulunmadığını, elde edilen ilk nüshanın ise Tevrat’ın Yunanca tercümesi olduğunu söyleyenler de, yine bizzat Batılı bilim adamları ve araştırmacılarıdır. Buna rağmen böyle bir değerlendirmede bulunmaları asla objektif değildir. Kaldı ki, karşılaştırmada da yanlışlık yapılmaktadır. Bahsettikleri efsanelerde politeizm inancı, Kur’an’daki kıssada ise, tevhit inancı hâkimdir. Ayrıca Hz. Musa ve Hz. Hızır’ın iki peygamber olduğuna veya en azından Hz. Musa (as)’ın peygamber, Hz. Hızır’ın da salih bir kişi olduğuna dikkat çekmek istiyoruz.

Bazıları da, onun Zülkarneyn’in ordusunun öncü kuvveti olduğunu söylemişlerdir ki, Zülkarneyn Hz. İbrahim zamanında yaşamış bir komutandır (Taberi, 1991, s.512). O dönemden Hz. Musa dönemine kadar yaşaması mümkün değildir. Neccar ise, “bazıları da, Makadonlu İskender’in halası oğlu olduğunu söylemişlerdir ki, bu cehalettir. Çünkü İskender, Hz. Musa’dan bin yıldan daha fazla bir süre sonra gelmiştir. Nerde muasır oluyorlar” demektedir (Neccar, tarihsiz, 402).

Müfessirler ve İslam tarihçileri, Hızır onun lakabıdır demektedirler. Çünkü oturduğu, ayak bastığı kuru yerin yeşerip otların dalgalanması sebebiyle Hızır denilmiş olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim Ebu Hureyre tarafından rivayet edilen ve Buhari’de yer alan bir hadiste: “*Hızır olarak isimlendirildi. Çünkü kuru bir yere otururdu da ansızın o otsuz yer yeşillenerek peşi sıra dalgalanırdı*” (Buhari, 1311 H. s. 154) veya cennet pınarından içmesi sebebiyle “Hızır” denildiğini ve bu da onun lakabı olduğunu, esas isminin ise, Belya b. Melikan veya Hayyan b. Beyyan olduğu belirtilmiş, İbn Abbas ve Mücahid ise Elyesa’ olduğunu söylemişlerdir. Mücahid, onun soyunun Sam b. Nuh’a ulaştığını söylemiştir. İbn Asakir’in Süddi’den nakline göre, Hızır ile İlyas iki kardeştir (Makdisi, s. 77; Mes’udi, s. 57; Kadı Beydavi, 1418, s. 287). Müfessir Alusi ise, bunlara ek olarak, “adının Amir ve Ahmed olduğu da söylenmiş ama Rasulullah (sav) den önce Ahmed ismi verildiği duyulmamıştır diye itiraz edilmiş olduğunu, bazılarının da, isminin Hızır Elyesa’ olduğunu, çünkü ilmi genişti dediklerini” söylemiştir (Alusi, s.301).

Hızır’ın Yaşayıp Yaşamadığı Konusu

Bazıları, o hayattadır. Çünkü hayat pınarından içmiştir ve darda kalanlara yardım etmektedir demişlerdir ama İslam âlimlerin çoğunluğunun görüşü, onun hayatta olmadığıdır. Çünkü hayatta olsaydı tanınırdı. Eğer hayatta olsaydı, gelip Rasulullah (sav)’a tabi olması gerekirdi. Ayrıca ayette, “*Senden önce de hiçbir insana ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar ebedî mi kalacaklar*” (Enbiya Suresi, 34) buyrulmaktadır. Abdullah b. Ömer rivayetiyle gelen bir hadiste de, Peygamber Efendimiz (sav) hayatının son günlerinde; “*Bu geceyi görüyorsunuz ya, işte bu geceden itibaren yüz sene başında (bugün) yeryüzünde olanlardan hiçbir kimse kalmayacaktır*” buyurdu. Sahabeden olan Hz. Cabir dedi ki: Rasulullah (sav) bunu söyledikten sonra bir ay yaşadı (Zebidi, s.112-113). İbn Teymiyye’ye Hızır’ın hayatta olup olmadığını sormuşlar. O da, “eğer sağ olsaydı Rasulullah (sav) yanında cihat eder ve ondan öğrenirdi” demiştir (Maverdi, s.336-337; El-Endülüsî, H.1420, s. 204; Alusi, s. 302; Neccar, s.402).

Alusi, bunlara ek olarak şunları söylemektedir: “Buhari’ye Hızır ve İlyas bugün sağlar mı diye soruldu. Dedi ki: Bu nasıl olur? Rasulullah (sav) vefatından az önce (yukarıda geçen Abdullah b. Ömer’in rivayet ettiği hadisi zikrederek) bugün yeryüzünde olanlardan 100 sene sonra kimse kalmayacak dedi. Ayrıca Bedir gününde Rasulullah (sav): “*Allah’ım! Eğer sen şu bir avuç Müslümanın helakini diliyorsan, sonra sana yeryüzünde ibadet eden bulunmayacaktır*” (Zebidi, s.146) deyip Allah’ın yardımını istemişti.

Bedir'de Müslümanların sayısı 313 kişi idi. İsimleri, babalarının adı ve kabileleri biliniyor. O zaman Hızır nerede"? İbrahim Harbi'ye onun bekasından soruldu. O da, bunu insanların arasına atan şeytandır dedi. Hem Hızır hayatta denir, hem de Rasulullah (sav) ile birlikte namaz kılmaz, bu akla uyar mı? Onun Hz. Âdem'in dört göbekten oğlu olduğu da söylenmiştir. Fakat ulemanın ittifakı, Hz. Nuh gemiden çıkınca kendi yanında sadece nesli vardı⁴. Yeryüzünde kimse kalmamıştı yönündedir. Eğer O'na, Hz. Âdem'den kıyamete kadar ömür biçilmişse, bu durum Kur'an'da Hz. Nuh'un ömrü gibi anlatılırdı. Kaldı ki, Hızır'ı gördüm diyenler, Hızır'ın nasıl olduğuna dair bir alamet bilmiyorlar. Cumaya gelmez, cemaate, ilim meclisine katılmaz, bunu kabullenen cahillerin, Hızır bana dedi, bana geldi, bana tavsiye etti demeleri ne garip! Hızır, Kelimullah olan Musa'dan ayrılıyor, cahillerle beraber oluyor, sohbet ediyor. Ona ancak kovulmuş şeytan arkadaşlık ediyor. Subhanallah! Bu nasıl bir bühtandır"! (Alusi, s.302-303) Oysa Alusi'nin zikrettiği bir hadiste Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "*Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki, şayet Musa da sağ olsaydı, o da bana uymak zorundaydı*" (Alusi, s.302).

Hızır Musa yaşasaydı uyacaktı da, Hızır uymayacak mıydı? Yani hem yaşıyor ve hem de uymuyor. Bu mümkün mü? Ayrıca eğer o hayatta ve darda kalanlara yardımla görevli ise, neden Bedir'de yoktu? Bedir Gazvesi ki, Müslümanların ölüm kalım savaşıydı. Bedir'e katılan Müslümanların isim listesi içinde Hızır'ın ismi yoktur. Yine neden Uhud ve Hendek gazvelerinde Allah Resulü (sav) ve Müslümanlara yardım etmedi? Hendek Gazvesi ki, Mekkeli birçok müşrik kabilenin iştirakiyle Medine'ye saldırılmıştı. Neden Hızır'ı Hendek Gazvesi'nde göremiyoruz. Demek ki, yaşamıyor, o da her fani gibi vefat etmiştir. Zebidi, "Hızır (as)'ın öldüğünü söyleyenler yukardaki hadisleri delil olarak almışlardır. Vefat etmediğini söyleyenler ise, Hz. İsa ve Hızır ile melekler ve İblis'in bu hadisin kapsamı dışında olduğunu, yeryüzünden maksadın, Ümmet-i Muhammedi (ümme-i davet ve ümmet-i icabet), yani Müslüman ve kâfirleri kapsadığını, yukarda adı geçenlerin ise, bu ümmetten sayılmadığını söylemişlerdir (Zebidi, s. 113/2 nolu dipnot). Buhari'yi şerheden Ayni ise şunları söylemektedir: Mükâşefe (keşif) sahipleri, Hızır'ın hayatta olduğunu ve sahralarda görüldüğünü kabul etmişlerdir. Ömer b. Abdulaziz, İbrahim b. Ethem, Bişr-i Hafî, Maruf El-Kerhi, Cüneyd ve İbrahim Havass'ın Hızır'ı gördükleri rivayet olunmuştur. Muhyiddin-i Arabî Fütühat-ı Mekkiyye adlı eserinde Hızır hakkında bir takım hikâyeler bildirmiştir. Kamus Tercümesi'nde de, Hızır'ın en belirgin özelliğinin, şehadet ile orta parmağının bitişik olduğu nakledilmiştir. Ancak Ehl-i İtikad'ın yüksek bir siması olan İbn Kayyim ise, "Hızır'ın hayatına dair nakledilmiş rivayetlerin hepsi yalandır. Bu hususta sahih bir hadis yoktur" demiştir. Şüphesiz Hızır'ın hayatta olmadığını söyleyenlerin delilleri kuvvetlidir. O cümleden biri ve en kuvvetlisi, daha önce meali geçen Enbiya: 34 ve "*Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de elçiler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz*" (Al-i İmran: 144) ayetleri ile yukarda geçen, yeryüzünde bugün yaşayanlardan kimsenin kalmayacağını bildiren hadistir. Müellif Buhari, "İbrahim Harbi, İbnu'l-Cevzi, Menavi de Hızır'ın hayatta olmadığını kabul eden âlimlerdendir" demiştir (Zebidi, s. 145).

Ebu Hayyan, "bazıları Hızır'ı gördüklerini söylerler. Baş kadı Ebu'l-Feth Muhammed, bilinen şeyhlerinden birinden Hızır'ı gördüğünü ve onunla konuştuğunu haber vermiş. Fakat ona, konuştuğunun Hızır olduğunu ona kim bildirdi, bunu nereden bildi denilince, hemen susmuş. Bazılarının ise, "Hızırîyet" in bir rütbe olduğunu, o rütbeyi, Hızır'ın yolunda giden bazı salih kişilerin yürüttüğünü söylediklerini" belirtmiştir (Ebu Hayyan, s. 204).

İbn Aşur'un da dediği gibi Hızır (as)'ın hayatta olduğunu söyleyenlerin, bazı tasavvuf ehlinin sözlerinden başka delilleri yoktur. Bu sözlerle güvenmek gerekmez. Çünkü onların sözlerinde rumuz çoktur. Maddi ve manevi hayat karışmış durumdadır. Hissi müşahede ile keşif karışıktır. Batnî ilim rumuzlarıyla doludur (İbn Aşur, s. 363). Ayrıca ben Hızır'ı gördüm diyenler genelde tasavvufçular olmuş ama gördüklerinin neye göre Hızır olduğunu anlatamamışlardır. Eğer darda kalana yardım için Hz. Hızır'ın hala yaşadığını söylüyorlarsa, bu tamamen temelsizdir. Çünkü darda kalana eğer Allah yardım etmeyi murat ederse, dilediği insanla veya varlıkla yardım eder. Yeter ki, yardımın, yapandan değil, Allah'tan geldiğini bilsin.

⁴ Başka bir görüşe göre de Hz. Nuh'un ailesi ile inananlar vardı ama bunlar arasında Hz. Hızır'ın olduğuna dair ne bir rivayet ve ne de bir görüş vardır (Yazarların notu).

Erzurum’da yaşanan bir olayı dinlemiştim ki, tam da bu söylediklerimize örnek teşkil etmektedir. Olay şöyle: Mevsim kış ve her taraf karla kaplanmış. Yol, iz belli değildir. Erzurumlu yolunu kaybetmiş. Hayli dönmüş ve bir iz, bir işaret bulamamış. Yorulmuş ve bir ağaca yaslanmış. Kendisine Hızır’ı göndermesi için Allah’a, “Ya Rabbi! Bana bozatl Hızır’ı gönder” diye yalvarmaya başlamış. Adamın yakınında bir köy varmış ama arazi engebeli olduğu için köyü göremiyormuş. Köyün meczubu da köyün etrafında dolaşıyormuş. Bu adamı görünce, yolunu kaybettiğini anlamış ve yanına gitmiş. Adam meczubu görünce, “kurban sen bozatl Hızır’sın, bozattın nerde” demiş. Meczup ta, “ben de bozatsız Hızır’ım, düş peşime” demiş ve köye götürmüş. İşte Allah murat etti mi, yardım eden çok olur. Darda kalan bu kuluna bir meczupla yardım etmiştir.

Hızır Peygamber miydi?

Müfessirler, ayette geçen “kullarımızdan biri” ifadesinde bahsedilen kişinin Hz. Hızır olduğunda ittifak etmişlerdir. Yüce Allah ona katından bir rahmet ve ilim verdiğini buyurmaktadır. Bazıları “rahmet” ifadesinden maksat nimet, helal ve bol rızık, kimseye ihtiyaç duymadan insanlardan uzak yaşama, uzun ömür ve bünye sağlamlığı olduğunu söylemişlerdir (Maverdi, s. 325; Alusi, s. 302). Cumhura göre, ayette geçen “rahmet” kelimesinin nübüvvet, peygamberlik ve vahiy olduğunu, bu nedenle de Hz. Hızır’ın peygamber olduğunu, verilen ilmin de bätını ilim olduğunu söylemişlerdir (Maturidi, s.195; Maverdi, s.324; Zamahşeri, s. 733; İbn Atiyye, s. 529; Alusi, s. 302), Maturidi de, “*sen sabredemezsin*”, “*bunu ancak Allah’ın emriyle yaptım*” demesi, ancak vahiy bilgisiyle olur” demiştir (Maturidi, s. 195). Maverdi, “O nebiydi. Çünkü insan ancak kendinden daha üstünden ilim alır, ona tabi olur. Nebi olmayan, peygamberden üstün olamaz” demiştir (Maverdi, s. 325). İbn Atiyye de, “ayetin zahiri onun nebi olduğunu gösterir. Çünkü onun bätını fiilleri ancak Allah’ın vahyi ile olur. Onun işleri bätını olduğu için zahiri ahkâma göre hesap edilmez. Musa (as)’ın ilmi ise ahkâm ilmiydi, söz ve fiilleri zahire göre değerlendirilir” demektedir (İbn Atiyye, s. 529). Zebidi, “Alimlerin çoğuna göre Hızır peygamberdi. Hızır kıssasının birçok ciheti nübüvvetine delalet ettiği için doğru olan peygamber olmasıdır” diye belirtmiştir (Zebidi, s. 145). Alusi ise, “Bazı alimlerin de onun resul değil nebi olduğunu, bazılarının da resul olduğunu söylediğini” belirtmiştir (Alusi, s. 302). Kuşeyri de onun kendisine özel ilim verilen bir veli olduğunu söylemiştir (Maverdi, s. 325; İbn Atiyye, s. 529). Maverdi, “Peygamber değil, veli diyenlerin, Allah’ın kendisinden başkasına vermediği bätın ilmi ona vermişti. Çünkü peygamber davetçidir, tebliğ eder ama Hızır (as) davetçi değil, kendisinden ilim talep edilendir dediklerini” nakleder (Maverdi, s. 325; Zebidi, s. 145). Başka bazı kayıtlarda ise melek olduğu kaydedilmektedir. Yüce Allah Musa’ya, melekten bätın ilmini almayı emretti dermişlerdir (Maverdi, s. 325).

Mevdudi melek olduğu görüşünü şöyle savunmaktadır: “Bu kıssada Hz. Hızır tarafından yapılan iki iş, insanın yaradılışından itibaren var olan kanunlara apaçık aykırıdır. Hiçbir kanun bir kimseye başka birinin malını tahrip etme ve suçsuz bir insanı öldürme izni ve yetkisi vermez. O denli ki, bir kimse ilham yoluyla bazı korsanların belli bir gemiyi basacaklarını ve belli bir çocuğun isyankâr ve kâfir olacağını bilse, o zaman bile Allah tarafından gönderilen hiçbir kanun insana ilhamı nedeniyle gemide bir delik açma ve masum bir çocuğu öldürme izni vermez.

Hızır’ın bunları Allah’ın emri doğrultusunda yaptığı kesindir ama emrin niteliği ve özelliği ortadadır. Hiçbir ilahi kanun ve Kur’an suçlu olduğuna bir delil olmaksızın birinin bir başkasını öldürmesine izin vermez. Bu nedenle bu emirlerin de, birinin zengin, birinin fakir, birinin hasta, diğerinin de hasta iken iyileşmesine neden olan Allah’ın emirleriyle aynı gurupta olduğunu kabul etmek zorundayız. Eğer Hızır’a verilen emirler bu tür emir idiyse, Hızır’ın insanlar için konulan ilahi kanunlarla sınırlı olmayan bir melek (veya Allah’ın yaratıklarından başka biri) olduğu sonucuna varılabilir. Çünkü şer’i yönü olmayan bu tür emirler ancak meleklerle verilebilir. Onlar hiçbir güce sahip olmaksızın Allah’ın emirlerine itaat ederler.

Eğer Kur’an, gönderilen bu kulun insan olduğunu söylemiş olsaydı, o zaman Hızır’ın insan olduğunu kabul edecektik. Fakat Kur’an açıkça insan olduğunu belirtmez, “kullarımdan biri” der. Bu da onun insan olduğuna kesin delil değildir. Kur’an’da “abd (kul)” kelimesi çeşitli yerlerde melekler için kullanılmıştır (Enbiya: 26, Zuhruf: 19). Hızır’ın insan olduğuna dair hadis de yoktur. İbn Abbas ve İbn Ka’b kanalıyla rivayet edilen sahih hadiste “recul” kelimesi genelde insanlar için kullanılmasına rağmen Hızır (as) için de kullanılmıştır ama sadece insanlar için kullanılmayacağı ortaya çıkmıştır. Kur’an’da bu kelime cinler için de kullanılmıştır (Cin: 6). Şu da bir gerçektir ki, bir melek, bir cin veya görünmeyen

bir varlık insanların yanına geldiğinde, insan şeklinde görünür. Meryem'e gelen insan kılığındaki melek beşer adını alır (Meryem: 17). O halde hadiste geçen Hz. Hızır için "recul" kelimesi onun mutlaka insan oluşu anlamına gelmez. Bu tartışmalar ışığında Hz. Hızır'ın bir melek olduğu veya insanlar için belirlenen sınırlarla bağımlı olmayan başka bir yaratık olduğu sonucuna varabiliriz" (Maverdi, s. 171-172).

Mevdudi'nin yorumu da dikkate alınabilir ama biz cumhurun görüşüne katılıyoruz. O, hem insan ve hem de bir peygamber idi. Çünkü ayetlerde ilk akla gelen anlam esastır. Yani kelimenin hakiki anlamı alınır. Zorunlu bir durum olmadıkça mecazi anlama başvurulmaz. Kur'an'da "abd" kelimesi genelde kul, yani insan için kullanılmıştır. Bahis konusu sahih hadiste zaten adam anlamına gelen "recul" kelimesi kullanılmıştır ki, hem Kur'an'da, hem hadislerde ve hem de Araplar nezdinde "recul" erkek insan demektir. Kelimelerin bu açık anlamları ortada iken mecazi anlamlarını almaya gerek olmadığını düşünmekteyiz. Fakat Hz. Hızır'ın, bu olaylarda bizim tabi olduğumuz ahkâma tabi olmadığı ve Allah'ın emrini yerine getirdiği fikri, zaten müfessirlerin çoğunun söylediği bir husustur. Hal böyle olunca uzak ve zorlama yorumlara ihtiyaç olmadığı kanaatindeyiz.

Hz. Hızır ile Hz. Musa'nın Arkadaşlığı

Hızır ile arkadaşlık yapanın Hz. Musa (Musa b. İmran) olduğunda İslam âlimleri ittifak etmişlerdir. Çünkü Kur'an'da geçen her Musa isminden, her zaman Tevrat sahibi Musa peygamber kastedilmiştir. Eğer Hızır'la arkadaşlık eden Musa, Musa peygamberden farklı biri olsaydı, Kur'an, şüphe gitsin diye muhakkak onu tarif ederdi. Kaldı ki, hadislerde Hızır'ın arkadaşının Hz. Musa olduğu açıkça belirtilmiştir. Ayrıca İbn Abbas'a, Ka'b'ın karısının oğlu Nevf'in, bu Musa'nın Musa b. Mişa⁵ b. Yusuf b. Yakub olup Hz. Musa'dan önce gelen bir peygamberdir dediği haber verilmiş, o da, Allah düşmanı yalan söylüyor demiştir. Ehl-i Kitap ise bunun Musa b. İmran değil, Musa b. Minşa b. Yusuf olduğu görüşündedirler (Mes'udi, s. 57/70 nolu dipnot; El-Razi, 1995, s. 477; İbnu'l-Esir, s. 121; İbn Kesir, 2003, s. 295-296).

Alusi, Ehl-i Kitap'ın bu iddiasının yanlış olduğunu şöyle belirtmiştir: "İsrailoğulları Hızır'la olan kişinin Mişa b. Efrayim b. Yusuf olduğunu iddia ederler. Bazı araştırmacılar da, Hz. Musa Mısır'dan çıktıktan sonra bu hadise oldu. O çölden çıkmamış, kavmi de onun vefatından sonra çölden çıkmıştır. Bu olay ise, onun çölden çıkmasını gerektirir. Şayet böyle olsaydı, beraberindeki birçok İsrailinin bunu bilmesi ve bilince de nakletmesi gerekirdi. Fakat nakleden olmadı" gibi ileri sürülen ihtimalleri belirttikten sonra;

"Ehl-i Kitabın, peygamber Hz. Musa değildi demeleri, cahiliye hamiyetidir (batıl inanışlarını koruma gayretidir). Birinin başka bir konuda daha bilgili olması, Hz. Musa'nın ondan bilgi ve fazilet bakımından madun (alt derecede) olduğunu göstermez. Hz. Musa çıktı ve günlerce görünmedi. Onlar da Hz. Musa'nın bu iş için çıktığını bilmediler. Sandılar ki o, münacaat ve ibadet için çıktı. Kayboluşunun hakikatine vakıf olamadılar. Geri gelince de durumu onlara anlatmadı. Çünkü onlar, anlayış kıtlığından dolayı Hz. Musa'nın kadrini bilmez ve ileri geri laflar ederlerdi. Zira bu kavim ondan kendilerine bir tanrı (put) yapmasını istemişti (A'raf:138). Allah'ı açıkça görmeyi talep etmişti (Bakara: 55-56). Bu nedenle Hz. Musa gencine, bunu onlardan gizlemesini tavsiye etmişti. Fakat onlara anlatması da mümkündür. Ya onlar Hz. Musa'nın kadrini düşürür vehmiyle anlatmadılar veyahut da az kişi anlattı ama onlar da Buhtunnasr'ın (Nebukadnezar'ın) esaretinde Tevrat taşıyıcıları helak olduğu gibi helak oldular. O az kişinin, Rasulullah (sav) zamanına kadar nakletmeleri de mümkündür. Lakin zayıf Müslümanların kalbine şüphe düşürmek için dindaşlarına (Yahudilere), bu olayı gizleme ve inkâr etmelerini tavsiye ettiler. Sonra bu az kişi de öldü, onu nakleden kalmadı. Aklen olması mümkün olup ayet ve hadisler de kesin bildirdikten sonra onların inkârına aldırış edilmez. Tıpkı Hıristiyanların Hz. İsa'nın beşikte konuştuğunu inkâr ettikleri gibi. Ayet konuştuğunu bildirdi. Sen Allah'ın Kitabı'na bak, vesveseleri bırak" demiştir (Alusi, s. 293, El-Meraği, 1946, s. 171-172).

İbn Aşur da, "Bu kıssa Yahudi asıllıdır ama Tevrat ve Yahudilerce muteber sayılan diğer kitaplarda yer almamıştır. Belki o kitaplarda zikredilmemesi, İsrailoğulları nezdinde Musa (as)'dan başka Musa oluşu sebebiyledir" demiştir (İbn Aşur, s. 364). Karaman vd. ise, "Tevrat'ta bu olay geçmez ama muhtemelen biliniyordu. Nitekim Yahudi efsanelerinde buna benzer olan İlyas ve Yeşua ben Levi kıssası geçer ki,

⁵ Bazı rivayetlerde Mişa, bazılarında da Minşa diye geçer ama bununla aynı kişi kast edilir (Yazarların notu).

muhtemelen Kur'an'da anlatılan bu kıssanın tahrif edilmiş halidir” demektedirler (Hayrettin Karaman vd, s. 572). Ayrıca Tevrat'tan, İsrailoğullarından, Yahudilerden bahseden ayetler indiğinde itiraz eden Medine Yahudilerinin bu kıssaya karşı çıktıklarına dair bir bilgi yoktur. Bu da, bu kıssanın Yahudiler tarafından bilindiğini göstermektedir.

Hızır'ın, hükümdar Efridun (Feridun) b. Esfiyan zamanında Musa b. İmran'dan önce yaşamış olduğu söylenmiştir. İbn İshak, Allah İsrailoğullarına birini halife kıldı. Ona Naşiye b. Amos denilirdi. Allah onlara bir peygamberle birlikte Hızır'ı gönderdi. İsrailoğulları, Hızır isminin Ermiya b. Helkiya olup Harun b. İmran boyundandı demişlerdir. Oysa bu kralla Efridun arası bin yıldan daha fazladır. Çünkü Ermiya Buhtunnasr zamanında yaşamıştı. Hz. Musa ile Buhtunnasr arasında çok uzun zaman vardır. Bir rivayette de Hızır Farsoğullarından, İlyas da İsrailoğullarından olup senede bir Hac mevsiminde buluşurlar denilmiştir (Taberi, s. 512-514; Makdisi, s. 78; İbnu'l-Esir, s. 121-122). Zebidi, Ehl-i Kitabın bu görüşünün, ya Hz. Musa bu olayı onlara anlatmadı, gizli tuttu. Onlardan bir iki gün ayrılışını, yine Allah ile münacaata gittiğini sanıp sormamalarından, ya Hz. Musa onlara anlattı ama onlar Tevrat'ta birçok şeyi unuttukları gibi bunu da unuttular ve Tevrat yazarları da yazmadı, ya da bu kıssanın, insanlar, Hz. Hızır'ın Hz. Musa'dan daha üstün saymalarına sebep olur diye anlatmayıp unuttukları şeklinde açıklanmıştır” demektedir. Bu kıssaya bakarak, Hz. Hızır'ın Musa (as)'dan üstün olduğu zannedilmesin diye şöyle bir izahatta bulunulmuştur: “Hz. Musa'nın şeriatına, Hz. İsa'ya kadar bi'l-cümle peygamberin tabi olması, risalet görevine ve aracısız Allah ile konuşma şerefine nail olduğundan kadri yüce bir peygamber olup Hz. Hızır'dan efdal olduğuna şüphe yoktur. Ancak bir peygamberin ihtisas dairesi içinde olan bazı bilgilerin diğer peygamberlere açık olmaması, ilahi hikmet olup, kıssada da görüldüğü gibi, ilahi şereflendirme ile yüceltilmiş olan bu iki salih şahsiyetin her birine ihsan edilen ilmin türünün başka başka olması, hiçbirinin şanına noksanlık getirmez. Herhalde Musa (as)'ın peygamberlik görevi ile şeriat işleri ve ümmetin idaresi hakkındaki bilgisinin, Hz. Hızır'ınkinden üstün olduğunu söylemek gerekir” (Zebidi, s. 120/1 nolu dipnot).

Hızır'ın Hz. Musa ile Buluşması

Âlimlerimiz, Hz. Musa ve Hz. Hızır'ın buluşması ile ilgili olarak birbirine yakın bazı rivayetlerden bahsetmişlerdir. İbn Abbas, Hz. Musa'nın karşılaştığı kişi hakkında Übey b. Ka'b'a, sen bu konuda Rasulullah (sav)'den onun durumunu zikreden bir şey duydun mu, diye sordum. O da, evet, Rasulullah (sav)'in şöyle dediğini işittim dedi:

“Musa peygamber (bir kere) İsrailoğulları ileri gelenlerinin arasında hutbe irat ediyordu. Kendisine, senden daha âlim bir kimse var mıdır, diye soruldu. Hayır dedi. Allah Musa'ya, bilakis var, kulumuz Hızır diye vahy etti. Musa, ona nasıl yol bulayım diye sordu. Ona bir balık işaret kılındı ve ona denildi ki: Balığı kaybettiğinde geri dön çünkü orada görürsün. Balık denizde yolunu tuttu. Genci Musa'ya dedi ki: “Gördün mü, o kayanın yanında konakladığımız zaman balığı unuttum! Onu sana söylemeyi unuttum”. Musa: “Zaten aradığımız bu idi” dedi. (Hadisin kalan kısmı Kur'an'da Kehf Suresi 60-82. ayetlerde geçtiği gibidir) (Buhari, s. 154).

Bu hadisin bir başka versiyonunu aktarmak istiyoruz. Çünkü onda bazı detaylar vardır: *Musa peygamber (bir kere) İsrailoğulları içinde hutbeye kalkmıştı. Kendisine, en âlim olan kimdir, diye soruldu. En âlim benim diye cevap verdi. (Bu husustaki) ilmi (Allahu a'lem diyerek) Allah'a havale etmediğinden dolayı Allah (Azimu's-Şan) ona hitab etti. Allah Teala: İki denizin birleştiği yerde kullarımdan biri var, o senden daha âlimdir diye ona vahy etti. Ya Rab! Ona nasıl yol bulayım dedi. Ona, bir zembil içinde bir balık taşı. Onu nerde kaybedersen (o kulum) oradadır denildi. Musa (as) gitti ve yardımcısı Yuşa b. Nun'u da beraberinde götürdü. Bir zembil içine de bir balık koyup yüklendiler. (İki denizin bitiştiği yerdeki) kayanın yanına varınca başlarını (yere) koyup uyudular. (Derken tuzlanmış ölü) balık zembilden sıyrılıp kurtuldu ve denizin içinde kendine su küngü gibi (bir boşluk bularak) yol açtı. (Deniz içinde böyle bir yolun açılması) Musa ve gence şayan-ı taacüp bir şey olmuştu. (Uyandıktan sonra) o gecenin geriye kalan kısmı ile bütün gün gittiler. Sabah olunca Musa (as) gencine kuşluk yemeğimizi ver. Bu seferimizden yorgunluk duymaya başladık dedi. (Hâlbuki) Musa (as) emr olunduğu o yerin ötesine geçmedikçe yorgunluk duymamıştı. Genç: “Gördün mü, o kayanın yanında konakladığımız zaman balığın (gittiğini haber vermeyi) unuttum dedi. Musa (as) : Zaten aradığımız da bu idi” dedi. Bunun üzerine kendi izlerine baka baka geriye döndüler. Kayanın yanına varınca bir de baktılar ki, elbisesine bürünmüş bir zat (duruyor). Musa (as) selam verdi. Hızır (as): “Acayip! Bu senin bulunduğun*

yerde selam ne gezer” dedi. “Ben Musa’yım” dedi. O, “Beni İsrail Musa’sı mı” diye sordu. “Evet” dedi. Musa: “Sana talim olunan rüşt (ve hidayet)ten bana (bir şey) talim etmek üzere sana tabi olayım mı” dedi. Hızır (as): “Sen benimle beraberliğe sabredemezsin ey Musa! Bende Allah’ın kendi ilminden bana verdiği öyle bir ilim vardır ki, sen onu bilmezsin. Sende de Allah’ın verdiği öyle bir ilim vardır ki, onu da ben bilmem” cevabını verdi. Musa (as): “Beni inşallah sabırlı bulursun. Sana hiçbir işinde de karşı gelmeyeceğim” dedi. Gemileri olmadığı için deniz kıyısında yürüyerek gittiler. Bir gemi geçti. Alsınlar diye (gemicilerle) konuştular. Hızır (as)’ı gemiciler tanıdılar ve onları navulsuz (ücretsiz) gemiye aldılar. (O sırada) bir serçe geminin kenarına konup denizden bir veya iki yudum aldı. Hızır (as): Ya Musa! Benim ilmimle senin ilmin, Allah’ın ilmini bu serçenin denizden aldığı bir yudum kadar bile eksiltmez” dedi ve (ondan sonra) gemi tahtalarından birine alıp söktü. Musa (as): “Adamcağızlar bizi navulsuz almışlarken sen, gemilerine kast edip içindekilerini batırmak için mi deliyorsun” dedi. Hızır (as): “Sen benimle beraberliğe sabredemezsin demedim mi” dedi. O da: “Unuttuğum şeyden dolayı beni muaheze edip de bana güçlük çıkarma” dedi. Bu, Musa (as)’ın ilk unutmasıydı. Yine gittiler. Bir de baktılar ki bir erkek çocuk arkadaşlarıyla oynuyor. Hızır (as) çocuğun başını eliyle kopardı. Musa (as): “Aman, hiçbir cana bedel olmaksızın (günahsız) pâk bir canı telef mi ediyorsun” dedi. O da: “Ben sana benimle sabredemezsin demedim mi” dedi. Yine gittiler. Nihayet bir kasabaya gelince, ahalisinden yemek istediler. Ahali onları misafir etmekten kaçındı. Orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar buldular. Hızır (as) hemen onu eliyle doğrulttu. Musa (as): “İsteseydin bunun için bir ücret alabilirdin” dedi. Hızır (as): “bu (andan itibaren) artık ayrılalım” dedi. Nebi (sav) (kıssayı buraya kadar hikâye buyurduktan sonra): “Allah Teâlâ Musa’ya rahmet etsin. Ne olurdu sabredeydi de aralarında geçen maceralar (Hak’tan taraf) bize hikâye olunaydı” dedi (Zebidi, s. 118 vd. (Buhari: 3401 nolu hadis)).

Razi, “Hz. Musa’nın levhaları aldığı anda, benden daha üstün ve bilgili kimdir dediği ve devam eden hikâyesini usul âlimleri zayıf görürler. Çünkü Musa (as) insan ilminin sınırlı olduğunu, her ilim mertebesinin üzerinde bir mertebenin olduğunu bilir. O, kendini beğenme, küstahlık ve şaşkınlıktan kesinlikle uzaktır” demiştir (Razi, s. 478). Taberi, “bazıları, İbn Abbas’tan gelen bir görüşe göre, O, Allah Teâlâ’ya, kendisinin ilminden istifade edebileceği bir âlimi göstermesini istemiştir. Bu nedenle Hızır’la görüşmüştür (Taberi, s. 63).

Biz de İbn Abbas’tan gelen bu rivayetin, gerek Hz. Musa’ya ve gerekse kıssada geçen olaylara daha uygun düşüğünü düşünmekteyiz. Hz. Musa’nın ilme iştiağı gayet doğaldır. Zaten ona yakışan da budur. Diğer rivayetleri uzak görmekteyiz.

Kur’an’da Hz. Musa ve Hz. Hızır

Kuran-ı Kerim’de bu kıssa şöyle anlatılmaktadır:

“Bir vakit Musa genç adamına, “Ta iki denizin birleştiği yere varmadıkça yahut (bu yolda) senelerce yürümedikçe durup dinlenmeyeceğim” demişti. Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca balıkların unuttular. Balık denizde bir yol tutup gitmişti. (Buluşma yerini) geçip gittiklerinde Musa genç adama, “kuşluk yemeğimizi getir. Gerçekten şu yolculuğumuz yüzünden yorgun düştük” dedi. Genç: “Gördün mü, dedi, o kayanın yanında konakladığımız zaman balığı unuttum! Onu sana söylemeyi bana unutturan, şeytandan başkası değildir.” Balık, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti. Musa, “İşte aradığımız bu idi” dedi. Hemen izleri üzerine geri döndüler. Derken, kullarımızdan birini buldular ki ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik” (Kehf Suresi, 60-65).

İslam âlimleri, ayette geçen gencin Yuşa b. Nun olduğu ve Hz. Musa’dan sonra onun halifesi olduğu hususunda ittifak etmişlerdir (El-Maturidi, 2005, s. 194; Maverdi, s. 321; El-Zemahşeri, 1997 s. 731; Razi, s. 477; Beydavi, s. 286; Alusi, s. 297). Fakat Maturidi, “Hızır ve Yuşa b. Nun olduğu duyumla değil, vahyin haberiyle olur. Vahiy ve haber olmadan bunu söyleyen, tahminen söylüyor demektir. Bunları bilmeye mecbur değiliz. Bilmemiz gereken buradaki hikmet ve ilim çeşididir” demektedir (Maturidi, s. 194).

Yuşa b. Nun’a genç anlamında “feta” denilmesinin sebebi, Hz. Musa’ya yardım ve hizmet etmesi, ondan öğrenmesi sebebiyledir. Araplar hizmetçinin erkeğine “feta”, kadınına ise “fetah (fetat)” derler. Çünkü hizmet çoğunlukla gençlik çağında yapılır. Ayrıca Ebu Hureyre’den gelen ve Buhari ile Müslim’in ittifak ettiği sahih bir hadiste de Rasulullah (sav), “sizden birisi kölem, cariyem demesin, gencim, genç kızım desin” buyurmuştur (Zahahşeri, s. 731; Alusi, s. 293).

Bu da İslam'ın insan onurunu ne derece önemseydiğini göstermektedir. Bir düşünün! Diğer kültürlerde köle ve cariyelerin insan olup olmadığı tartışılırken, İslam Peygamberi, sahabesine, onların onurlarını korumalarını, kölem değil, “gencim”, cariyem değil “genç kızım” demelerini emir buyuruyor. Yani onları ailenin bir bireyi kabul ediyor. Böylece toplumun en zayıf ve en horlanan tabakasının onurunu koruyor. Aslında kölelere birçok hak tanıyan ve onların hürriyetlerine kavuşması için birçok hüküm koyan ilk ve tek din İslam'dır. Fakat konumuz kölelerin hakları olmadığı için bu kadarla yetinmek istiyoruz.

Ayette “senelerce” diye meali verilen “hukb” kelimesinin anlamı hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazıları 80 yıl, bazıları 70 yıl, İbn Abbas bir zaman, dönem demiş (Taberi, s. 56-57; Maturidi, s. 191; Maverdi, s. 322), bazıları da Kays lehçesinde bir sene anlamında olduğunu söylemiştir (Maverdi, s. 324).

İki denizin birleştiği yer neresi olduğu ihtilaflıdır. Biz, söylenenleri şöyle bir araya topladık: Akdeniz ile Kızıldeniz, Hazar Deniz'i ile Karadeniz, Nil'in Sudan'daki kolu (Beyaz ve Mavi Nil), Ürdün Nehri'nin Kızıldeniz'e döküldüğü yer, Akdeniz ile Atlas Okyanusu'nun birleştiği yer olan Tanca, Akabe Körfezi, mecazi bir yoruma göre de iki deniz Hz. Musa ile Hz. Hızır'dır. Biri zahiri ilmin, diğeri de bätini ilmin denizidir (Taberi, s. 56; Maverdi, s. 322; Zemahşeri, s. 731; İbn Atiyye, 1422, s. 527; Razi, s. 479; El-Kurtubi, 1964, s. 9; Beydavi, s. 286; Hayrettin Karaman vd., s. 570-571). Meraği de, bu görüşlere ek olarak Hint Okyanusu ile Kızıldeniz'in birleştiği Babu'l-Mendep ve daha başka yerlerin olduğunun da söylendiğini belirtmektedir (Meraği, s. 173). İbn Atiyye, “Hz. Musa ve Hz. Hızır'ın denize benzetilmesi görüşü zayıftır. Çünkü belirtilen deniz suyudur” demiştir (İbn Atiyye, s. 528). Razi de, “bu yerin neresi olduğu ayette belirtilmiyor. Ancak sahih haberle neresi olduğu belli olur. Aksi halde sükût gerekir” diye vurgulamaktadır (Razi, s. 480). İbn Aşur da, “o yerin Filistin topraklarında olduğunda ihtilaf edilmemesi gerekir. En uygun olan ise, Ürdün Nehri'nin Taberiye Gölü'ne döküldüğü yer olmasıdır. O nehir, Musa (as) ve kavminin iskân ettiği yerin yanından geçen büyük bir nehirdir. İsrailoğulları o gölü, Celil Denizi diye adlandırmışlardır. Biliyoruz ki, o mekân uzak değil, Musa (as) oraya yaya olarak bir gün bir gecede ulaştı” diye belirtmektedir (İbn Aşur, s. 362). Karaman vd. ise, “tarihi ve coğrafi bilgiler ışığında “mecmau'l-bahreyn”den murat, Süveyş Körfezi ile Akabe Körfezi'nin birleştiği yer olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Hz. Musa'nın Hızır'ı araması olayı, onun İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarıp Sina Dağı'na götürmesi ve burada vahiy almasından sonra vuku bulmuştur. Sina Dağı'na ve Sina Çölü'ne en yakın deniz Süveyş ve Akabe körfezleridir. Bunun dışındaki görüşler çok uzak ihtimallerdir” demektedirler (Hayrettin Karaman vd, s. 572).

Görüldüğü gibi birbirinden çok farklı yerler söylenmiştir. İki denizin birleştiği yer kesin olarak bilinmemektedir. Bununla beraber biz de o yerin Hz. Musa ve kavminin konakladığı yere yakın bir yer olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü o yere genciyle beraber yaya olarak bir günde ulaşmıştı. Zikredilen uzak yerlere gitmek için nasıl bir sebep veya hikmet olabilir ki? Bu nedenle biz de Karaman vd. ile İbn Aşur'un görüşlerini daha uygun buluyoruz. Bu iki görüşten birisinin olması kuvvetle muhtemeldir. Diğer görüşlerin olmasını gerektirecek bir sebep veya bir hikmet görülmemektedir.

Müfessirler, balığın tuzlanmış veya kızartılmış olduğunu, ondan yediklerini söylemişlerdir. Hz. Musa ve genci kayanın yanında uykuya dalmışken balık canlanıp suya gitmiştir. Cumhuriyet görüşüne göre balık denizin içinde su küngü gibi kemerli bir yol, bir iz bırakmıştır (Taberi, s. 58; Maturidi, s. 191; İbn Atiyye, s. 528; Alusi, s. 297). İbn Atiyye, “Katade'nin, gittiği yol sert taşa dönüştü demiştir ama bu garip bir görüştür. İbn Zeyd'in de, denize varıncaya kadar bir yol tuttu. Sonra adet olduğu üzere suya daldı demiştir. Fakat delik ve yol anlamına gelen “sırb” suda oldu” deyip bu görüşe karşı çıkmıştır (İbn Atiyye, s. 528). Bazı rivayetlerde Hz. Yuşa “Hayat Pınarından” abdest aldığında su balığa sıçramış ve balık canlanmış demişlerdir ama Hz. Yuşa ölümsüz değildir (Maverdi, s. 324; Zemahşeri, s. 732; Alusi, s. 297). Zaten Alusi'nin de dediği gibi, Buhari'de geçen ve Kehf Suresi ile ilgili o hadiste, o sudan içen ebedi olur diye bir ifade de geçmemektedir (Alusi, s. 297 Ayrıca bkz. İlgili hadis Zebidi, s. 121 ve devamı).

Hz. Yuşa balığın canlanıp gittiğini görmüş ama Hz. Musa'ya söylemeyi unutmuştur. Oysa Hz. Musa ona, balığı unuttuğu veya kaybettiği yeri söylemesini istemişti (Taberi, s. 61; Zemahşeri, s. 732). Ayette ikisi unuttu denilmektedir. Oysa balıktan sorumlu olan Hz. Yuşa idi. Bunun sebebinin Taberi şöyle açıklamıştır: “Bence ikisi için unuttu denilmesi caizdir. Çünkü balık ikisinin de azığıydı. Arap, “kavim (topluluk) azığımı unuttu” der. Oysa azıktan sorumlu azığı taşıyanlardır ama hepsini kapsar. Yüce Allah

da Arapların bu kullanımına göre buyurmuştur” (Taberi, s. 57-58; Maverdi, s. 323). Bazıları da Hz. Yuşa unuttu ama Hz. Musa da ona sormayı unuttuğu için ikisinin de unuttuğu zikredilmiştir demişlerdir (Maturidi, s. 191; Maverdi, s. 323). Yollarına devam ederken Hz. Musa yorulduğunu hissetmiştir. Rivayete göre Hz. Musa, Hz. Hızır ile karşılaşacağı yeri geçtikten sonra yorulmuş ve acıkmıştır (Zemahşeri, s. 732; Alusi, s. 301). Bu nedenle kuşluk yemeği için balığı isteyince durum ortaya çıkmış ve Hz. Musa, “işte aradığımız bu idi” deyip gerisin geriye dönmüşlerdir. Çünkü Hz. Hızır’ı, balığı kaybettikleri yerde bulacakları kendisine vahy edilmişti. Kızartılmış balığın canlanmasına veya denizde su küngü gibi bir iz bırakmasına şaşanlar (İbn Atiyye, s. 529; Maverdi, s. 324; Beydavi, s. 287) şunu bilsinler ki, bu balığın canlanması, Hz. Musa ve Hz. Hızır’ın mucizesiydi demişlerdir (Maverdi, s. 324; Zemahşeri, s. 733; Beydavi, s. 287). Ayetler olayın devamını şöyle zikrediyor:

Hz. Musa ve Hz. Hızır’ın Gemi Yolculuğu

Musa ona, “Senin öğrendiğin doğruya ulaştıran bilgidan bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı?” dedi. Dedi ki: “Doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin, (iç yüzünü) kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredersin?” dedi. Musa, “İnşallah sen beni sabreder bulacaksın. Senin emrine de karşı gelmem dedi. O da, “Eğer bana tâbi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma!” dedi (Kehf Suresi, 66-70).

Alusi, “Musa (as) ona selam verdi. Hızır (as), senin toprağındaym, aleykümselâm dedi. Dedi ki: “Ben Musa’yım”. O da: “İsrailoğulları Musa’sı mı” dedi. Musa (as): “Evet” dedi. Bir başka rivayette de, Musa (as) selam verince, onu tanıdı ve kalkıp oturdu. “Aleykümselâm ey İsrailoğulları peygamberi” dedi. Musa (as): “Nerden bildin” deyince, “seni bana yönlendirenden” diye cevap verdiği” zikredilmiştir (Alusi, s. 302).

Maturidi, “bu ayet, eğer bir ilme ihtiyaç varsa, meşakkat ve uzak olsa bile o ilmi talep etmenin gerekli olduğunu bildirdiğini” söylemiştir (Maturidi, s. 192). Bir hadis rivayeti için, bir hadis almak için binlerce kilometre yolu yaya kat eden, Buhara’dan Kahire’ye defalarca giden İslam âlimleri bunun en güzel örneğini sergilemişlerdir. O değerli âlimlerimiz, bu meşakkatlere katlanarak bu ilmi bize ulaştırmışlardır. Onlara medyun-ı şükranız. Beydavi de, “dinde şart olmayan bir konuda ilim talebi, onun nübüvvet ve şeriat sahibi olmasına hâlel getirmez. Burada aynı zamanda son derece tevazu ve edep vardır” demektedir (Beydavi, s.287).

Hızır (as)’ın Hz. Musa’ya sabredemezsin deyişini Maturidi şöyle izah etmiştir: “Yani sen peygamber ve resul sun. Resul zahiren münker olanı gördüğünde, onu değiştirmesi ve terk etmesi gerekir. Sebebini bilmediğin için benim yaptıklarına sabredemezsin demektir” (Maturidi, s. 195). Meraği de, bu konuyla ilgili şu hadisi nakletmiştir: “Biz zahire göre hükmederiz. Sırlar (gizli olanlar) Allah’ın uhdesindedir” (Meraği, s. 7). Taberi ise şöyle açıklamıştır: “Bilgin kul, sen benimle sabredemezsin dedi. Şüphesiz ben Allah’ın bana öğrettiği batıl ilmiyle amel ediyorum. Senin ise sadece zahir ilmin var. Gördüğün işlere sabredemezsin. İbn Abbas’ın da dediği gibi adam gayb üzere amel ediyor. Yani gördüğün işler konusunda, doğruluğunu gösteren bir ilme sahip değilsin. Ancak sen zahire ve ilmine göre isabet edenin doğruluğuna, hata edenin de hatasına hükmedersin. Benim işlerim ise zahiri deliller olmaksızın vuku bulur. Onun doğru olduğunu göremezsin. Çünkü onlar acil değil, çok sonra gelen sebepler vesilesiyle olur. O konuda ilmin yoktur, zira o gayb ilmidir. Sen gayb ilmimi kuşatamazsın demektir” (Taberi, s. 71). Zemahşeri de, “sabredemezsin, çünkü doğru ve sağlam olmayan, zahire göre sorunlu ve sevimsiz olan bir şeyi salih bir kişi bile gördüğünde kerih görüp tiksindir, gücüne gider ve üzülür. Ya bu bir nebi ise, bunlara nasıl dayanır, nasıl sabreder” anlamında olduğunu” söylemiştir (Zemahşeri, s. 734). Olayın devamını ayetlerden takip edelim:

“Bunun üzerine birlikte yürüdüler. Nihayet gemiye bindikleri zaman o (kul) gemiyi deldi. Musa, “İçindekileri boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen çok kötü bir iş yaptın!” dedi. (Kul): “Ben sana, sen benimle beraberliğe sabredemezsin, demedim mi?” dedi. Musa, “Unuttuğum şeyden dolayı beni paylama ve işimi çıkmaza sokma!” dedi” (Kehf, 71-73)

Zemahşeri, “su geminin içine girince Musa (as)’ın elbisesiyle yarığı kapattığını” söylemiştir” (Zemahşeri, s. 735).

Çocuğun Öldürülmesi

“Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocuğa rastladıklarında, o kul hemen onu öldürdü. Musa dedi ki: “Masum bir insanı, bir cana karşılık olmaksızın katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın!” O kul, “sana, benimle beraber olmaya asla sabredemezsin dememiş miydin? dedi. Musa, “Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam artık bana arkadaşlık etme! Bu takdirde hakikaten benden yana mazeretin sonuna ulaşmış olursun” dedi” (Kehf Suresi 74-76)

Çocuğun nasıl öldürüldüğü konusunda ihtilaf edilmiştir. Kimi başını kopararak, kimi başını duvara vurarak, kimi de yere yatırıp keserek öldürüldüğünü söylemişlerdir (Zemahşeri, s. 737; Kurtubi, s. 20; Razi, s. 486; Beydavi, s. 288). Kurtubi de, “bu üç durum arasında ihtilaf olmadığını söylerim. Önce onun başını taşla yarması, sonra da yatırıp kesmesi muhtemeldir, yine de doğrusunu Allah bilir deyip bu olayı sadece Musa gördü, çocuklar görmedi. Eğer görselerdi, onunla çocuk arasına girip engel olurlardı denildiğini” zikretmiştir (Kurtubi, s. 20-21).

Ayrıca çocuk küçük müydü, yoksa ergenlik çağına ermiş miydi, kâfir miydi, değil miydi, suçlu muydu? konuları da tartışılmıştır (Maturidi, s. 200; Razi, s. 486). Müfessirlerden bazıları, büyük ve buluğa ermişti demişlerdir. Arap, henüz sakalı çıkmayan baliğ erkeğe “gulam” der. Bu nedenle Musa (as) “masum birini, bir cana karşılık olmadan” demişti. Çünkü küçük çocuk, kısasen bile öldürülmezken, haksız yere nasıl öldürülebilir ki?” (Maturidi, s. 200; İbn Atiyye, s. 532). Zemahşeri de, “günahlardan temiz olarak” dedi. Çünkü Hz. Musa onun günahkâr olduğunu görmedi veya onun küçük oluşuna kıyasla dedi” diye belirtmiştir (Zemahşeri, s. 736). İbn Atiyye de, “bir cana karşılık olmadan” ifadesi, şayet bir kişiyi öldürmüş olsaydı, öldürülmesinde bir beis olmazdı anlamındadır. Bu da çocuğun buluğa erdiğini gösterir. Eğer buluğa ermeseydi, onun “bir kişinin katli karşılığında veya bir kişiyi öldürmeksizin denilmesi gerekmezdi” demiştir (İbn Atiyye, s. 532).

Taberi, “Katade’nin çocuğun kâfir olduğunu söylediğini ve Übey b. Ka’b’dan gelen bir hadiste de çocuğun kâfir olduğunu belirtilmiş olduğunu” zikretmektedir (Taberi, s. 85). Yazır, “bazı müfessirlerin, 20 yaşında bir genç olduğunu söylediklerini, böylece oğlan görüldüğü gibi masum değildi. Buluğa ermiş, azmış bir kâfir idi. Ana-babasını da küfür ve azgınlığın altına almak üzereydi” demişlerdir (Elmalılı Ahmed Hamdi Yazır, s. 3265, 3269). Maverdi de şöyle denildiğini belirtir: “On altı yaşındaydı ve hırsızdı. Annesiyle babasının köyleri arasında yol keserdi. Bu iki köy halkından da ona engel olmayıp yardım edenler vardı. Katade, ebeveyni onun doğumuyla sevinmiş ve ölümüyle de üzülmüştü. Şayet kalsaydı, o ikisinin helakine sebep olurdu. Hızır (as) çocuğun böyle olduğunu bildi. Çocuk kâfirdi. Übey’in kıratında kâfir olarak geçer. Ebeveyni ise müminlerdi” (Maverdi, s. 333-334).

Maturidi bu konuda şunları söyler: “Öldürme sebebi, bazıları, kâfirdi, küfüründen ötürü öldürüldü demişlerdir. Übey b. Ka’b kıratında “kâfir idi” anlamına gelen “kane kafiren” ifadesi vardır. Nitekim ayette “onları azgınlık ve inkârla sarıp sarmalamasından endişe ettik” ki, endişe veya korku anlamına gelen “haşına” ifadesinin Übey’in kıratında “bildik” anlamına gelen “alimna” şekkindedir. Bu da onun baliğ ve kâfir olduğuna delildir. Kâfir olmasaydı ebeveynine küfür ve azgınlığı ulaşmazdı. Bazıları da, o hırsız ve yol kesen biriydi. İnsanların malını gasp ediyordu. Yaşı itibarıyla küçük olduğunu söyleyenler de vardır. Onun buluğa erdiğinde kâfir olacağını bildiği için onu öldürdü demektirler” (Maturidi, s. 200; Razi, s. 491).

Razi şunları söyler: “Gulam” kelimesi bazen buluğa eren gence denilir. Gulam genç erkek demektir. Bu kelime şiddetli şehvî duygu anlamına gelen “iğtilam” mastarından gelmektedir. Şiddetli şehvî duygu da gençlikte olur. Fakat bu lafzın küçük çocuk için söylenmesi daha açıktır. Gulam ismi büyüğe söylenme ihtimali de olsa, çocuğa daha uygundur. Ancak ayette, “bir cana karşılık olmaksızın” ifadesinden dolayı, buluğa erene söylenmesi daha uygundur. Zira sabi (çocuk) öldürse bile öldürülmez. Hz. Musa öldürmeyi hoş karşılamadı. Çünkü öldürme ancak kısasla olur ama burada öyle bir şey yoktur. Buna cevap, en güçlü sebep bizzat o çocuğun kendisiydi” (Razi, s. 486-487). Cumhuriyet, o baliğ değildi demektir (Kurtubi, s. 21; Hamdi Yazır, s. 3265). Ancak Hızır (as) onun seyrini, büyüyünce kâfir olacağını ve ailesini küfre zorlayacağını bildiği için onu öldürdü. Çocuğun öldürülmesi, Allah Teâlâ’nın izniyle oldu. Ayrıca Araplar, genç erkeğe de gulam derler. Hz. Musa’nın bir can karşılığı olmadan demesi, yani kısas olmadan demesi buna delildir” denilmiştir (Kurtubi, s. 21).

Maturidi, “bizim öldürülme sebebini veya küçük ya da büyük olduğunu bilmeye ihtiyacımız yoktur. Çünkü kendiliğinden değil, Allah’ın emriyle öldürüldüğünü söylüyor. “Bilesiniz ki, yaratma da, emir de

sadece O'na mahsustur” (A'raf Suresi 54). Kullarından birine veya ölüm meleğine küçüğü öldürme, mahlûkatın ruhunu kabzetme emri sadece Allah'a aittir” demiştir (Maturidi, s. 200).

Bazı müfessirler de, eğer çocuk kalsaydı, ebeveynini helake götürecekti. Çünkü onları küfre çağırır, onlar da ona olan sevgilerinden veya zorlamasından dolayı onun dinine girebilirlerdi. Kişi Allah'ın kaderine razı olmalıdır. Nitekim bir sahih hadiste, “Allah'ın bir mümine kazası olmaz ki, onun için hayır olmasın”. Yine bir ayette, “şer zannettiğiniz bir şey sizin için hayır, hayır zannettiğiniz bir şey de sizin için şer olabilir” (Bakara Suresi, 216) denilmektedir. Çocuğun ebeveyni onun ölümünü şer sandılar ama o, onlar için tamamen bir hayır idi demişlerdir (İbn Kesir, s. 98; Meraği, s. 8). Karaman vd. ise, suçsuz bir insanın öldürülmesi olayının makul yorumu şöyle olabilir demişlerdir:

1-İdamı gerektiren fiiller işlemiş ve bu yüzden ölümle cezalandırılmıştır.

2-Eceli gelmiştir. Hızır Allah'ın dilemesiyle ölüm meleğinin görevini üstlenmiştir. Sonunda gencin vefatı, ana-babasını, çocuklarından dolayı karşılaşacakları kötülüklerden kurtarmıştır. Ledünni ilmin İslam'daki yeri ve önemini özetlersek: Allah'tan gelen ve vasıtasız elde edilen bilgiler İslami epistemolojide vahiy ve ilham olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunların ikisi de Allah katından (ledün) gelir. Vahiy objektif ve genel, ilham sübjektif ve özeldir. Allah peygamberlerine gerekli gördüğünde sır ve gabya ait bilgi de verir ama ilhama muhatap olan velilerine vahy etmez. İlham özel bilgidir ve geçerliliği, doğruluğu vahiy yoluyla alınan bilgilere uygun olmasına bağlıdır” (Hayrettin Karaman vd., s. 573-574).

Biz de gulam olarak nitelenen bu erkek çocuğun ergenlik çağına eriştiğini ve artık yaptıklarından sorumlu olduğunu düşünmekteyiz. Muhtemelen de ölüm cezasını gerektirecek bir günah işlemiştir. Ancak Yüce Allah bunu açıklamıyor veya Allah Teâlâ'nın takdir ettiği eceli dolmuştu. Ölüm meleğinin görevini Hızır (as)'a verdi. Yüce Allah'ın onun ecelini bu kadar tayin etmesinin hikmeti de, ebeveyninin küfre düşmesini engellemek olduğunu ayetten anlıyoruz. Yani Hızır (as)'ın çocuğu öldürmesi, gayb bilgisiyle oldu ki, o bilgiyi de Allah Teâlâ sadece Hızır (as)'a vermişti. Hz. Musa, zahire göre hükmetmekle görevliydi. Bir peygamberin gördüğü kötülüklerle, hatalara müdahale etmesi gerekirdi ki, o da, onu yaptı. Ayetlerden kıssanın devamını takip edelim.

Misafir Sevmeyen Cimriler Beldesi

“Yine yürüdüler. Nihayet bir belde halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındı. Derken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar, o hemen onu doğrulttu. Musa, “Dileseydin, elbet buna karşı bir ücret alırdın” dedi. O şöyle dedi: “İşte bu, beraberliğimizin sona ermesidir. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim” dedi” (Kehf Suresi, 77-78).

“Karye” çoğulu olan “kura” asıl anlamı itibariyle insanların toplu olarak iskân ettiği yer demektir. Bu anlamda şehirlere de karye adı verilmiştir. Nitekim Mekke'nin bir adı da, şehirlerin merkezi anlamında “Ümmü'l-Kura”dır. Fakat sonraları köy anlamında kullanılması daha yaygınlaşmıştır. Denildi ki, o belde Antakya'ydı. Yine denildi ki o belde “el-Eyle (Akabe)” idi (Zemahşeri, s. 737; İbn Atiyye, s. 533; Razi, s. 487). Müslim'deki bir hadiste, bu belde halkı, misafir kabul etmeyen, yolcunun hakkını bilmeyen, “cimriler beldesi, en kötü belde olduğu” zikredilmektedir (Zemahşeri, s. 737; İbn Atiyye, s. 533).

Hz. Hızır'ın Olayların İçyüzünü Açıklaması

Hz. Musa'nın söylediği söz gereği artık ayrılacak olan Hızır (as), bu işleri kendiliğinden yapmadığını, Allah Teâlâ'nın kendisine bildirdiği gayp ilmiyle ve yine Allah'ın emriyle yaptığını, yaptığı işlerin esas sebebinin, yani olayın içyüzünü şöyle açıklıyor:

“Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu hale getirmek istedim. (Çünkü onların gideceği yerde her (sağlam) gemiyi gasp etmekte olan bir kral vardı” (Kehf Suresi, 79).

Ayette “yoksul kimseler” olarak tercüme edilen “mesakin” kelimesi, Türkçede de kullanılan “miskin” kelimesinin çoğuludur. “Miskin” kelimesi, esas itibariyle, Beydavi'nin de dediği gibi kendisine yetecek mala sahip olmayan kimse demektir (Beydavi, s. 290). Fakat ayette bahsedildiği gibi bu kişiler bir gemiye sahipti. İmam Şafii bu ayeti delil alarak fakirin miskinden daha muhtaç olduğunu söylemiştir (Razi, s. 490). Müfessirler ise bunu şöyle açıklamışlardır: Onlar on kardeşti. Beşi denizde çalışıyorlardı,

beşi de boş geziyor ve çalışmıyorlardı (Zemahşeri, s. 740; Beydavi, s. 290). Bazıları da gemileri gasp eden krala karşı koymaktan aciz oldukları için kendilerine miskinler denildiğini ileri sürmüşlerdir (Beydavi, s. 290).

Biz de, bir gemiye sahip olmaları sebebiyle miskinlik fakire göre durumu daha iyidir diyen İmam Şafii'ye katılmaktayız. Çünkü ayetten anlaşılan budur. Bazı müfessirlerin, miskinler olarak nitelenmelerinin sebebini, çalışmayan kardeşlerine veya krala karşı gemilerini korumaktan aciz oluşlarına bağlamaları, birer yorumdan ibarettir. Oysa ayetin açık anlamına riayet etmenin daha isabetli olacağını düşünmekteyiz.

“Erkek çocuğa gelince, onun ana-babası, mümin kimselerdi; çocuğun onları azgınlık ve inkârla sarıp sarmalamasından endişe duyduk. Böylece istedik ki, Rableri onun yerine kendilerine ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin” (Kehf Suresi, 80-81).

Ayette geçen, endişe, haşyet duyduk anlamına gelen “haşına” ifadesi, Übey b. Ka'b kıratında “bildik” anlamında “alimna” olarak okunmaktadır (Maturidi, s. 200). Zemahşeri de, ayette geçen haşyet, korkmak anlamındadır. Çocuğun, ana-babaya karşı geleceği ve onları kötülüğe, inkâra ve azgınlığa zorlayacağı sebebiyle Hızır (as) korktu. Çünkü Allah Teâlâ ona çocuğun halini bildirdi ve onu emrinin sırrına muttali kıldı. Ona öldürmeyi emretti. Bazıları da Hızır (as) onun durumunu öğrenince bundan hoşlanmadı, kerih gördü” demişlerdir (Zemahşeri, a.g.e. C. 2, s. 741) ki, Beydavi de kerih gördü anlamında olduğunu söylemiştir (Beydavi, a.g.e. C. 3, s. 290). Yani korkan veya kerih gören Hızır (as)'dır. Maverdi de, “korkma Allah için düşünülemez. Korkan Hızır'dır. Hızır, çocuğun ebeveynine yapacaklarını kerih gördü (hoş karşılamadı). Haşyetin, ilim, korku, kerih görme gibi anlamlara geldiğini, “*Ondan daha hayırlı ve temizini*” ifadesini ise; İslam'a bağlılığı bakımından, ondan ilmen daha iyisinin, çocuk olarak ondan daha hayırlısını ve temizini vermesi anlamında olduğunu söylemiştir. Sahih-i Müslim'de, o kadın bir erkek çocuk, başka bir rivayete göre de, bir kız çocuk doğurdu. Onunla bir peygamber evlendi. Allah onun eliyle bir topluluğu hidayete erdirdi denildiğini” belirtmiştir (Maverdi, s. 334-335).

İbn Atiyye ise, “o, Hızır'ın sözüdür. Taberi, “bildik” anlamında olduğunu söyledi. Bazılarının da düşündük, tefekkür ettik anlamında olduğunu söylediklerini” belirterek kendi görüşünü şöyle açıklar: “Bence zahir olan yorum budur. Yani onun halini bilselerdi, ebeveynini yoracağından korkarlardı. Yüce Allah bu çifte, bu çocuğa karşılık başka bir erkek çocuk, bazıları ise kız çocuk verdi. O kızın neslinden 70 nebi geldi demişlerdir ki, bence bu uzak bir ihtimaldir. İsrailoğulları dışında çok peygamber gelen başka bir kavim bilinmiyor ve bu kadın da onlardan değildi” demektedir (İbn Atiyye, s. 536).

Biz de, “endişe duyduk, korktuk anlamına gelen “haşına” sözünün Allah için düşünülemeyeceğini, bu sözün Hz. Hızır'a ait olduğunu, bu korkusunun da, Allah Teâlâ'nın, bu çocuğun anne-babasının helakine sebep olacağını bildirmesi neticesinde olduğunu düşünmekteyiz. Kadının, Sahih-i Müslim'de geçtiği gibi erkek çocuk doğurduğunu düşünmekteyiz. Fakat onun soyundan 70 peygamber geldi demelerinin bir delili yoktur. Bu konuda Kur'an'da bir ifade, bir işaret olmadığı gibi, sahih hadislerde de bir bilgi yoktur. Kanaatimizce bu tür haberler, ya İsrailiyat kaynaklı veya hayal mahsulüdür.

Bazıları, sebepsiz ve suçsuz çocuk nasıl öldürülür diyerek tenkitte bulunurlar. Bu kişiler, gayb ilminin sadece Allah'a ait olduğunu unutmuş gibidirler. Buradaki durum, yapılan işlerin Hz. Musa'nın gözlerinin önüne serilmesidir. Yoksa küçük yaşta başına düşen taşla veya atılan bir taşın isabet etmesiyle veyahut da kafasının duvara çarpmasıyla hiç mi çocuk ölmedi? Bu kişiler çocuğun böyle ölmesine itiraz ediyorlar mı? Hayır. Mesela bu çocuk, arkadaşlarıyla oynarken, ayağının kayması sonucu kafasının duvara veya düşerek yerdeki bir taşla çarpması sonucu ölseydi, buna da suçsuz bir çocuk neden öldü/öldürüldü derler miydi? Oysa Ölüm Meleği çocuğun ruhunu kabzederek verilen görevi yerine getiriyor ama açıktan yapmadığı için kimse bunu göremiyor. Burada olan ise, Hz. Musa için perdenin kalkması ve olan biteni olduğu gibi görmesini sağlamak içindir. Ayrıca buna itiraz edenler, Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu ve onda asla şüphe olmadığını⁶ da dikkatten kaçırma benziyorlar.

Hızır (as) son olayı da şöyle açıklıyor: *“Duvara gelince o, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir hazine vardı; babaları ise iyi bir adamdı. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına*

⁶ “İşte kitap; onda asla şüphe yoktur” (Bakara Suresi 2).

erişsinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarırlar. Ben bunları kendiliğimden yapmadım. İşte hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur” (Kehf Suresi, 82)

Ayette hazine olarak meali verilen “kenz” ilk akla gelen haliyle gömülü olan altın ve gümüş demektir. Bunun dışında, ondan kastın ilim sahifeleri olduğu, başka bir görüşe göre de, hikmetler yazılı altın bir levha olduğu söylenmiştir (Taberi, s. 88, 90; Maturidi, s. 202; Maverdi, s. 336; Zemahşeri, s. 742; Beydavi, s. 290-291). Nitekim Enes'ten gelen bir hadiste, Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “*Bu hazine, üzerinde şu ibare yazılı olan bir altın levhaydı: “Bismillahirrahmanirrahim. (Kişi) ölüme inandığı halde nasıl gülüyor, hayret! Kadere inanıp da (başına) gelene üzülene hayret! Dünyanın, üzerindekiyle alt üst olup yok olacağını kesin bilip de bundan nasıl emin oluyor, hayret! La ilahe illallah, Muhammedu'r-Rasulullah (Allahtan başka hiçbir ilah yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir)”* (Maturidi, s. 202; Maverdi, s. 336; Zemahşeri, s. 742; Beydavi, s. 290-291).

Yazır, “Hz. Hızır yaptığı şeylerin yorumunu yaptığına ve kıssa da burada bittiğine göre, Hz. Musa bu açıklamalara bir şey demiyor. O halde bu beyan ve yorumda reddedecek bir şey görmemiştir. Demek ki, Hz. Musa'nın zahiren zararlı ve kerih gördüğü şeyler hakikatte öyle değilmiş. Onun itiraz etmesi, nazarında gizli olan esbap (sebepler) ve hikmetine vakıf olmamasından neşet ediyormuş. Öyle ki, o gizli sebepler izah olunca zahir ve batın birleşiyor, hükmü hakta niza kalmıyor” demektedir (Hamdi Yazır, s. 3271).

Razi de şöyle demiştir: “Bu üç meselenin bir tek şeyde müşterek olduğunu bil. O da peygamberlerin hükümleri zahire göredir. Rasulullah (sav): “*Biz zahire göre hükmederiz. Sırlar (gizli olanlar) Allah'ın uhdesindedir*” diye buyurmuştur. Bu âlimin ilmi ise zahire göre değil, işin özünde olan hakiki sebeplere göredir. Çünkü zahir, ilk iki meselede olduğu gibi insanların mallarında ve canlarında tasarrufu haram kılar. Üçüncü mesele ise yorgunluk ve meşakkate tahammüldür. Bu üç meselede de âlimin hükmü zahiri sebeplere göre değildi. Aksine işin özünde muteber olan sebeplere göre idi. Bu da Allah'ın bu âlime bâtını ilim verdiğini gösterir. Biz deriz ki: Üç mesele de bir tek şey üzerine kurulmuştur. O da, iki zararlı karşılaştığında, büyük zararı def için ehvenine (daha az zararlı olanına, küçüğüne) katlanılır. Üç meselede de geçerli olan asıl budur. Eğer gemiyi yaralamasaydı, kral ellerinden tamamen alacaktı. Yaralama ve ayıplı hale getirmede ise, gemi ellerinde, mülklerinde kaldı. İkinci meselede, çocuğun kalması, ebeveyninin dini ve dünyasını ifsat ederdi. Belki vahiyle bildi ki, bu çocuğun katli sebebiyle doğacak zarar, onun kalıp ebeveynine vereceği zarardan daha hafiftir. Üçüncü mesele, duvarı doğrultmak için hâsıl olan meşakkat, onun yıkılıp yetimlerin malının kaybından dolayı uğrayacakları zarara göre daha azdır” (Razi, s. 490).

Bazı mana ehli, Hz. Hızır'ın yaptığı üç meselenin Hz. Musa'nın aleyhine delil olduğunu ileri sürmüşlerdir. Şöyle ki: Gemiye yarmasına itiraz edince, Hz. Hızır da, sen de levhaları elinden atıp kırmıştın dedi. Çocuğu öldürmesine itiraz edince, Ya Musa! Sen de bir Kıptiyi (yerli bir Mısırlıyı) öldürmüştün dedi. Duvarı doğrulttuğunda para almasını söylediğinde, Ya Musa! Sen de kızların sürüsü için kuyudan su çekmiş ama ücret almamıştın dedi (İbn Atiyye, s. 533; Alusi, s. 331).

Alusi, “görünen o ki, bu söylenenlerin hiçbiri doğru değildir. Hz. Musa ile Hz. Hızır tarafından yapılanlar arasında fark vardır. Bunlar Tevrat'ın sahibi aleyhine delil değildir” demiştir (Alusi, s. 331).

Biz de Hz. Hızır'ın yaptığı bu üç olayın, Hz. Musa'nın yaptıklarının aleyhine delil olduğuna inanmıyoruz. Bunlar sadece hayal mahsulü bir değerlendirmeden ibarettir. Gerçeklik payının olmadığını düşünmekteyiz.

Sonuç

Kur'an'da geçen Musa Peygamber ve Hz. Hızır kıssası, Tevrat'ta yer almamaktadır. Bu nedenle Batılı bazı bilim adamları ve araştırmacılar, Kur'an'daki bu kıssanın, Gılgamış Destanı, İskender Hikâyesi ve Yahudi efsanesi İlyas ile haham Yaşua ben Levi'nin birlikte seyahatinden alındığını iddia edip karşılaştırmalar yapmışlardır. Ancak bu hikâyelerde anlatılanlar, Kur'an'daki kıssaya değil, daha çok halk arasında efsaneleşmiş Hızır hikâyesine benzemektedir. Çünkü gerek Kur'an'da ve gerekse hadislerde Hızır'ın ölümsüz olduğuna dair değil bir bilgi, bir işaret bile yoktur. Yani Hızır yaşamıyor. Ayrıca bu hikâyelerde politeizm inancı varken, Kur'an'daki kıssada baştan sona tevhit inancı hâkimdir. Çünkü ikisi de peygamberdir. Hz. Hızır'ın peygamber olmadığını söyleyen görüşü kabul etsek bile, onun salih bir kişi olduğu Kur'an'da açıkça belirtilmiştir.

Yahudilerin bu kıssayı biliyor olması gerekir. Çünkü Yahudi efsanesi İlyas ile Yaşua ben Levi'nin birlikte seyahati, Kur'an'daki bu kıssanın bozulmuş haline benziyor. Ayrıca sık sık Rasulullah (sas) e itiraz eden Medineli Yahudilerin bu kıssa hakkında bir şey dememeleri, bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Tevrat'ta yer almamasının sebebi ise, ya Hz. Musa onlara, olayı anlamaz ve kendisini rencide eden laflar ederler diye anlatmadı veya Hz. Musa anlattı. Fakat onlar Hz. Musa'nın kıymetini düşürür düşüncesiyle anlatmadılar veyahut da Babil esaretinde Tevrat taşıyıcıları helak olduğu gibi bu olayı bilenler de helak oldu. Tevrat'ta birçok şeyi unuttukları gibi bu hikâyeyi de unuttular. Böylece Tevrat yazarları da Tevrat'a yazmamışlardır diye değerlendirilmektedir.

Yahudilerin, kıssada bahsedilen Musa'nın, Tevrat sahibi Musa değil, Musa b. Mişa b. Yusuf b. Yakub olduğunu iddia etmeleri de anlamsızdır. Çünkü Hz. Musa'nın Hızır (as) dan bilmediği ilmi öğrenmesi, Hz. Musa'nın kadrini düşürmez. Zira İslam âlimlerin tamamı, Hz. Musa'nın Hz. Hızır'dan üstün olduğunu ve Hz. İsa'ya kadar gelen bütün peygamberlerin Hz. Musa'nın şeriatına göre hareket etmiş olduklarını söylemişlerdir. Ayrıca Kur'an'da geçen her Musa isminden, Tevrat sahibi Musa peygamberin kast edildiği konusunda da ittifak edilmiştir. Eğer Hızır (as) ile arkadaşlık eden Musa, Hz. Musa'dan farklı olsaydı, Kur'an onu muhakkak belirtirdi denilmiştir.

Hz. Musa, Hızır (as) ın yaptığı üç olaya da karşı çıkmıştır. Çünkü Peygamberler zahire göre hüküm verirler. İşin esrarı Allah'a aittir. Hz. Musa da, zahire göre hükmetmekle görevliydi. Gördüğü bir kötülüğe salih bir kişi dahi sessiz kalamazken, bir peygamberin sessiz kalması düşünülemez. Hz. Musa da onu yaptı ve gördüğü yanlışlara itiraz etti. Zira olayın iç yüzünü bilmiyordu. Fakat Hz. Hızır batini ilim sahibiydi. Onun işleri zahire göre değil, gerçek sebebe ve Allah'ın emrine göre idi. Zaten Hızır (as) olayların iç yüzünü anlatıp bu işleri kendiliğinden değil, Allah'ın emriyle yaptığını söyleyince, Hz. Musa itiraz etmedi. Bazı âlimler bu durumu, demek ki Hz. Musa da yanlış olan bir şey görmedi diye değerlendirmişlerdir.

Hz. Hızır'ın yaptıklarından en fazla tartışılanı, çocuğun öldürülmesi olayıdır. Çocuğun ergenlik çağına ulaşip ulaşmadığı, suçlu olup olmadığı, mümin mi, kâfir mi olduğu tartışılmıştır. Fakat bizim de katıldığımız hâkim olan görüşe göre “gulam” olarak nitelenen bu erkek çocuk ergenlik çağına erişmiş ve artık yaptıklarından sorumluydu. Muhtemelen de ölüm cezasını gerektirecek bir günah işlemiştir. Ancak Yüce Allah bunu açıklamıyor veya Allah Teâlâ'nın takdir ettiği eceli dolmuştu. Allah ölüm meleğinin görevini Hızır (as) a verdi. Yüce Allah'ın onun ecelini bu kadar tayin etmesinin hikmeti de, ebeveyninin küfre düşmesini engellemek olduğunu ayetten anlamaktayız. Yani Hızır (as) ın çocuğu öldürmesi, gayb bilgisiyle oldu ki, o bilgiyi de Allah Teâlâ sadece Hızır (as) a vermişti.

Kaynaklar

KUR'AN-I KERİM VE MEALİ

ALUSÎ, Şihabuddin Mahmud b. Abdillâh (8 Zilhicce 1431), *Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ves'-Sebu'l-Mesani* (tah. Ali Abdulbari Atiyye) c, 8 (c: 1-15), Beyrut, 1415 h. Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Mektebetü'ş-Şamile.

BUCAİLLE, Maurice (1979), *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, (çev. M. Ali Sönmez), Konya, Akın Basımevi

BUHARÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (24 Receb 1433), *Sahihu'l-Buhari* (tah. Heyet), c, 4 (c:1-9), Mısır, 1311 h. Bulak Matbaası Sultaniye Baskısı, Mekebetü'ş-Şamile.

KADI Beydavi, Nasruddin Ebu Said Abdullâh b. Ömer b. Muhammed (08 Zilhicce 1431), *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil* (tah. M. Abdurrahman el-Maraşı), Beyrut, 1418 h. Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, (c:1-5), Şamile.

CERRAHOĞLU, İsmail (1973), “Kur'an'da İnsan Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri”, *AÜİFD*, 20 (1), Ankara, s. 85-95.

DEMİR, Şehmus (2015), *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan yayınları, İstanbul.

EBU HAYYAN, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf el-Endelüsi (8 Zilhicce 1431), *el-Bahru'l-Muhit fi't-Tefsir* (tah. Sıdkı Muhammed Cemil), Beyrut, 1420 h. Daru'l-Fikr, c. 7, c. 1-10, Mektebetü'ş-Şamile.

HARMAN, Ö. Faruk (2006), “Musa” *TDVİA*, c. 31, İstanbul.

- İBN AŞUR, Muhammed b. Muhammed el-Tahir (08 Zilhicce 1431), *El-Tahrir ve 't-Tenvir*, C. 1-30, Tunus, 1984, el-Daru't-Tunisiyye li'n-Neşr, Mektebetü'ş-Şamile.
- İBN ATİYYE, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib b. Abdurrahman b. Temmam (08 Zilhicce 1431), *el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, c. 3 (5 cilt), Beyrut, 1422 h. Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Mektebetü'ş-Şamile.
- İBN KESİR, İmaduddin Ebu'l-Fida' İsmail (08 Zilhicce 1431), *el-Bidaye ve'n-Nihaye* (Tah. Abdullah b. Abdulmuhsin el-Türki), c. 1, by. 2003, Daru'l-Hicr li't-Tibaa ve'n-Neşr, Mektebetü'ş-Şamile.
- İBN KESİR, İmaduddin Ebu'l-Fida' İsmail (t.y.), *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, C. 1-4, Mısır, Daru'l-Kütüb.
- İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim (1992), *el-Mearif* (Tah. Servet Ukkâş), Kahire, el-Heyetu'l-Mısriyye el-Amme li'l-Kitab (2. Baskı)
- İBNU'L-ESİR, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvahid (1987), *el-Kamil fi't-Tarih*, c. 1, Beyrut, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İSFEHANİ, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Rağıb (t.y.), *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, Beyrut, Daru'l-Ma'rife.
- KARAMAN, Hayrettin, Mustafa Çağrı, İ. Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüş (2008), *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 1-5, DİB Yayınları, Ankara
- KARAUĞUZ, Güngör (2017), *Âdem'in Çocukları Çiviyazılı Kaynaklar*, Tevrat, İnciller ve Kur'an'a Göre, Çizgi Kitabevi, (3. Baskı), Konya.
- KURTUBİ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed (1964), *el-Cami' li'Ahkâmi'l-Kur'an* (tah. Ahmed el-Berdum, İbrahim Atfeyeş), (c: 1-20), Kahire, Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye (2. Baskı), (Mektebetü'ş-Şamile yayın tarihi: 21 Şaban 1432)
- KUTUB, Seyyid (1969), *Kur'an'da Edebi Tasvir*, (çev. Süleyman Ateş), Hilal Yayınları, Ankara.
- MAKDİSİ, Mutahhar b. Tahir (t.y.), *el-Bed'u ve't-Tarih*, c. 3 (6 cilt), Porsaid, Mektebu's-Sekafeti'd-Diniyye, Mektebetü'ş-Şamile, 08 Zilhicce 1431.
- MATURİDİ, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed (2005), *Te'vilatu Ehli's-Sünne (Tefsiru Maturidi)* (tah. Mecdi Baslum, C. 1-10, Beyrut, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Mektebetü'ş-Şamile yayın tarihi 28 R. Evvel 1433.
- MAVERDİ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib (t.y.), *Tefsiru'l-Maverdi* (tah. El-Seyyid b. Abdülmaksud b. Abdurrahim), c. 1-6, Beyrut, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Mektebetü'ş-Şamile yayın tar. 08 Zilhicce 1431.
- MEMİŞ, Ekrem-Cemil Bülbül (2019), *Eskiçağda Göçler*, Ekin yayınları (2. Baskı), Bursa.
- MEVDUDİ, Seyyid Ebu'l-Ala (1986), *Tefhimü'l-Kur'an*, (Çev. M. Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş), C.1-7, İnsan Yayınları, İstanbul.
- MERAĞI, Ahmed b. Mustafa (1946), *Tefsiru'l-Meraği*, (C: 1-30), Matbaatu'l-Halebi, Mektebetü'ş-Şilhicce, Mısır, 1431.
- MES'UDİ, Ebu'l-Hasan Ali b. El-Hüseyin (1997), *Murucu'z-Zeheb fi Meadini'l-Cevher*, c.,1, Daru'l-Fikr, Beyrut.
- NECCAR, Abdülvahap (t.y.), *Kasasu'l-Enbiya*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye (3. Baskı), Beyrut.
- RAZİ, İmam Muhammed Fahrüddin b. El-Allame Ziyauddin Ömer (1995), *Mefatihü'l-Ğayb*, C. 1-30, Daru'l-Fikr, Mektebetü'ş-Şamile, Beyrut, yayın tar. 08 Zilhicce 1431.
- ŞAHİN, Resul (2022), *Eskiçağ Perspektifinden Peygamberler ve Eski Kavimler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- TABBARA, A. Abdulfettah (t.y.), *Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz* (çev. A. Rıza Temel-Yahya Alkin), Gonca Yayınevi, İstanbul.

- TABERİ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (1995), *Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, c. 1, Beyrut.
- TABERİ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (1991), *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi* (çev. Z. Kadiri Ugan-Ahmet Temir), c. 1, MEB Yayınları, İstanbul
- YAZIR, Elmalılı Hamdi (t.y.), *Hak Dini Kur'an Dili*, C. 1-9, Eser Yayınları, İstanbul.
- ZEBİDİ, Zeynuddin Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latif (1972), *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, c. 1, (çev. ve şerh eden Ahmed Naim 1. cildi, Kamil Miras ise 2-12. ciltleri), TTK Basımevi, Ankara
- ZEMAŞERİ, Carullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer (1997), *An Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil (Keşşaf)*, c. 1, Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî, Mektebetü's-Şamile, Beyrut, yayın tar. 08 Zilhicce 1431
- ZEMAŞERİ, Carullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer (1985), *Esasu'l-Belağ*, c. 1-2), Kahire.